

A. Cat. 6. 1484.

Auct. Lat. Veb.

C. PLINII CAECILII

SECUNDI

PANEGYRICUS.

TYPIS CAROLI CRAPELET.

ANNO IV.

C. PLINII CAECILII

SECUNDI

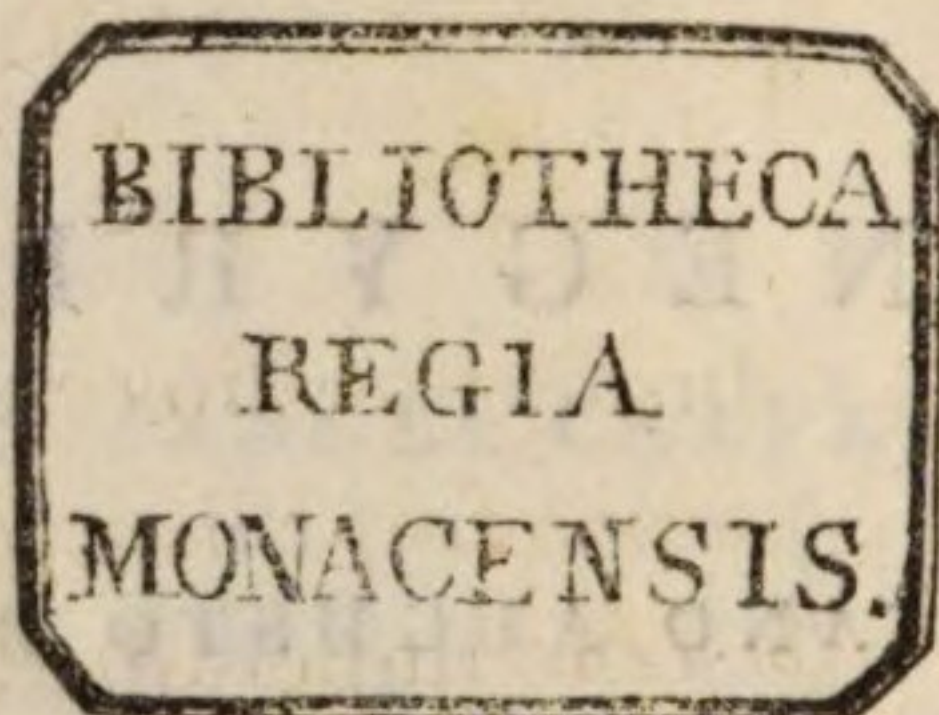
PANEGYRICUS

TRAJANO AUGUSTO DICTUS.

PARISIIS,

APUD ANT. AUG. RENOUARD.

M. DCC. XCVI.

P R A E F A T I O

AD PLINII PANEGYRICUM.

C A I U S Plinius Cæcilius Secundus nepos ex sorore fuit Plinii Secundi, qui, Vespasiano imperante, Historiam naturalem scripsit. Is consul factus cum Cornuto Tertullo, kalendis novemb. qua die iniit consulatum, (designatus kalendis septemb.) Nervæ Trajano Augusto Imperatori gratias egit in curia. Nam id moris tunc inoleverat, ut consules novi cum primum sententiam rogabantur, aliquid in honorem principis dicerent, et senatusconsulto institutum erat, ut quas olim populo, tunc imperatori gra-

tias haberent. Conveniebat autem frequens populus in curiam; idcirco orationes panegyricæ dicebantur, quod in conventu fierent. Πανήγυρις conventus est, quasi πάντων ἄγυρις omnium conventus. Sumitur etiam panegyris pro loco publico, in quem solet populus convenire; juxta illud Philostrati: (In panegyri templa sunt, et deorum cellæ, et stadia ad currendum, &c.)

Ducitur Trajani commendatio ab his maxime capitibus: ab adoptione, in qua locum, tempus, modum, et causam, et personam adoptantis observat orator; summam vero in accipiente modestiam: a gestis in Germania bellis, in quibus cum fortitudine et patientia elucet summa Trajani auctoritas in suos et

in hostes : a reditu principis in urbem, ex illius moderatione, et populorum plausu spectando : a liberalitate quæ etiam Ægyptios complexa erat. Exhibet deinde proscriptionem et supplicium delatorum : vectigalia repressa : comparisonem Domitiani cum Trajano : gestum consulatum tertium : sublato pantomimos : restitutam inter homines amicitiam et fidem : Plotinam uxorem et Martianam sororem in summam modestiam compositas : libertatem omnibus datam. Quæ omnia sic prosequitur, ut ceteros, et suavitate elocutionis, et figurarum nervis, et acuminum luce, et collocatione rerum, et locorum communium dignitate, et omni genere ornamentorum facile antecesserit.

C. PLINII CAECILII
S E C U N D I ,
P A N E G Y R I C U S ,
TRAJANO AUGUSTO DICTUS.

I. *BENE* ac sapienter, Patres conscripti, majores instituerunt, ut rerum agendarum, ita dicendi initium a precationibus capere; quod nihil rite, nihilque providenter homines, sine deorum immortalium ope, consilio, honore auspicarentur. Qui mos cui potius quam consuli? aut quando magis usurpandus colendusque est,

quam cum imperio senatus, auctoritate reipublicæ ad agendas optimo principi gratias excitamur? Quod enim præstabilius est aut pulchrius munus deorum, quam castus, et sanctus, et diis simillimus princeps? Ac si adhuc dubium fuisset, forte casuque rectores terris, an aliquo numine darentur, principem tamen nostrum liqueret divinitus constitutum. Non enim occulta potestate fatorum, sed ab Jove ipso coram ac palam reperi- tus. Electus quippe inter aras et altaria, eodemque loci, quem deus ille tam manifestus ac præsens, quam coelum ac sidera insedit. Quo magis aptum piumque est, te, Jupiter Optime Maxime, antea conditorem, nunc conservatorem imperii nostri, precari, ut mihi digna consule, di-

gna senatu, digna principe contingat oratio; utque omnibus, quæ dicentur a me, libertas, fides, veritas constet; tantumque a specie adulationis absit gratiarum actio mea, quantum abest a necessitate.

II. Equidem non consuli modo, sed omnibus civibus enitendum reor, ne quid de principe nostro ita dicant, ut idem illud de alio dici potuisse videatur. Quare abeant ac recedant voces illæ, quas metus exprimebat. Nihil quale antea dicamus; nihil enim quale antea patimur: nec eadem de principe palam, quæ prius, prædicemus: neque enim eadem secreto loquimur, quæ prius. Discernatur orationibus nostris diversitas temporum, et ex ipso genere gratiarum agendarum intelligatur,

cui, quando sint actæ. Nusquam
ut deo, nusquam ut numini blan-
diamur. Non enim de tyranno,
sed de cive, non de domino, sed de
parente loquimur. Unum ille se ex
nobis, et hoc magis excellit atque
eminet, quod unum ex nobis putat:
nec minus hominem se, quam ho-
minibus præesse meminit. Intelli-
gamus ergo bona nostra, dignosque
nos illius usu probemus; atque idem-
tidem cogitemus, quam sit indignum,
si majus principibus præstemus ob-
sequium, qui servitute civium, quam
qui libertate lætantur. Et populus
quidem romanus dilectum princi-
pum servat, quantoque paulo ante
concentu formosum alium, hunc
fortissimum personat; quibusque ali-
quando clamoribus gestum alterius

et vocem, hujus pietatem, abstinentiam, mansuetudinem laudat. Quid nos ipsi? divinitatem principis nostri, an humanitatem, temperantiam, facilitatem, ut amor et gaudium tulit, celebrare universi solemus? Jam quid tam civile, tam senatorium, quam illud additum a nobis Optimi cognomen? quod peculiare hujus et proprium arrogantia priorum principum fecit. Enimvero quam commune, quam ex æquo, quod Felices nos, felicem illum prædicamus, alternisque votis, Hæc faciat, Hæc audiat, quasi non dicturi, nisi fecerit, comprecamur? Ad quas ille voces lacrymis etiam ac multo pudore suffunditur. Agnoscit enim sensitque sibi, non principi, dici.

III. Igitur quod temperamentum

omnes in illo subito pietatis calore servavimus, hoc singuli quoque, meditatique teneamus, sciamusque nullum esse neque sincerius, neque acceptius genus gratiarum, quam quod illas acclamationes æmulemur, quæ fingendi non habent tempus. Quantum ad me pertinet, laborabo, ut orationem meam ad modestiam principis moderationemque submittam; nec minus considerabo, quid aures ejus pati possint, quam quid virtutibus debeatur. Magna et inusitata principis gloria, cui gratias acturus non tam vereor, ne me in laudibus suis parcum, quam ne nimium putet. Hæc me cura, hæc difficultas sola circumstat. Nam merenti gratias agere facile est, Patres conscripti: non enim periculum est, ne, cum

loquar de humanitate, exprobrari sibi superbiam credat; cum de frugalitate, luxuriam; cum de clementia, crudelitatem; cum de liberalitate, avaritiam; cum de benignitate, livorem; cum de continentia, libidinem; cum de labore, inertiam; cum de fortitudine, timorem. Ac ne illud quidem vereor, ne gratus ingratusve videar, prout satis aut parum dixero. Animadverto enim etiam deos ipsos non tam accuratis adorantium precibus, quam innocentia et sanctitate lætari; gratioremque existimari, qui delubris eorum puram castamque mentem, quam qui meditatam carmen intulerit.

IV. Sed parendum est senatusconsulto, quod ex utilitate publica pla-

cuit, ut consulis voce, sub titulo gratiarum agendarum, boni principes, quæ facerent, recognoscerent; mali, quæ facere deberent. Id nunc eo magis solemne ac necessarium est, quod parens noster privatas gratiarum actiones cohibet et comprimit: intercessurus etiam publicis, si permetteret sibi vetare, quod senatus juberet. Utrumque, Cæsar Auguste, moderate, et quod alibi tibi gratias agi non sinis, et quod hic sinis: non enim a te ipso tibi honor iste, sed ab agentibus habetur. Cedis affectibus nostris; nec nobis munera tua prædicare, sed audire tibi necesse est.

Sæpe ego mecum, Patres conscripti, tacitus agitavi, qualem quantumque esse oporteret, cujus ditione

nutuque maria , terræ , pax , bella
regerentur ; cum interea fingenti
formantique mihi principem , quem
æquata diis immortalibus potestas
deceret , numquam voto saltem con-
cipere succurrit similem huic , quem
videmus. Enituit aliquis in bello , sed
obsolevit in pace : alium toga , sed non
et arma honestarunt. Reverentiam
ille terrore , alius amorem humilita-
te captavit : ille quæsitam domi glo-
riam in publico , hic in publico par-
tam domi perdidit : postremo adhuc
nemo exstitit , cujus virtutes nullo
vitiorum confinio læderentur. At
Principi nostro quanta concordia ,
quantusque concentus omnium lau-
dum omnisque gloriæ contigit , ut
nihil severitati ejus hilaritate , ni-
hil gravitati simplicitate , nihil ma-

jestati humanitate detrahatur. Jam firmitas, jam proceritas corporis, jam honor capitis, et dignitas oris, ad hoc ætatis indeflexa maturitas, nec sine quodam munere deum festinatis senectutis insignibus, ad augendam majestatem ornata cæsaries, nonne longe lateque principem ostentant?

V. Talem esse oportuit, quem non bella civilia, nec armis oppressa respublica, sed pax et adoptio, et tandem exorata terris numina dedissent. An fas erat nihil differre inter imperatorem, quem homines, et quem dii fecissent? Quorum quidem in te, Cæsar Auguste, judicium et favor, tunc statim, cum ad exercitum proficiscereris, et quidem inusitato indicio enotuit. Nam ceteros

principes aut largus cruor hostiarum, aut sinister volatus avium consulentibus nuntiavit; tibi ascendenti de more Capitolium, quamquam non id agentium civium clamor, ut jam principi occurrit. Siquidem omnis turba, quæ limen insederat ad ingressum tuum foribus reclusis, illa quidem, ut tunc arbitrabatur deum, ceterum, ut docuit eventus, te consalutavit Imperatorem. Nec aliter a cunctis omen acceptum est: nam ipse intelligere nolebas. Recusabas enim imperare, recusabas, quod bene erat imperaturi. Igitur cogendus fuisti: cogi porro non poteras, nisi periculo patriæ et nutatione. reipublicæ. Obstinatum enim tibi non suscipere imperium, nisi servandum fuisset. Quare ego illum

ipsum furorem motumque castrensem reor exstitisse, quia magna vi magnoque terrore modestia tua vincenda erat. Ac sicut maris coelique temperiem turbines tempestatesque commendant, ita ad augendam pacis tuæ gratiam illum tumultum præseviisse crediderim. Habet has vices conditio mortalium, ut adversa ex secundis, ex adversis secunda nascantur. Occultat utrorumque semina deus, et plerumque bonorum malorumque causæ sub diversa specie latent.

VI. Magnum quidem illud seculo dedecus, magnum reipublicæ vulnus impressum est. Imperator et parens generis humani, obsessus, captus, inclusus; ablata mitissimo seni servandorum hominum potestas, erep-

tumque principi illud in principatu beatissimum, quod nihil cogitur. Si tamen hæc sola erat ratio, quæ te publicæ salutis gubernaculis admo- veret, prope est ut exclamem, tanti fuisse. Corrupta est disciplina cas- trorum, ut tu corrector emendator- que contingeres; inductum pessi- mum exemplum, ut optimum op- poneretur; postremo coactus prin- ceps, quos nolebat, occidere, ut daret principem, qui cogi non pos- set. Olim tu quidem adoptari mere- bare; sed nescissemus quantum tibi deberet imperium, si ante adopta- tus esses. Expectatum est tempus in quo liqueret non tam accepisse te beneficium, quam dedisse. Confugit in sinum tuum concussa respublica, ruensque imperium super impera-

torem, imperatoris tibi voce delatum est. Imploratus adoptione, et accitus es, ut olim duces magni a peregrinis externisque bellis ad opem patriæ ferendam revocari solebant. Ita filius ac parens, uno eodemque momento, rem maximam invicem præstitistis. Ille tibi imperium dedit, tu illi reddidisti. Solus ergo ad hoc ævi, pro munere tanto paria accipiendo fecisti; immo ultro dantem obligasti. Communicato enim imperio sollicitior tu, ille securior factus est.

VII. O novum atque inauditum ad principatum iter! non te propria cupiditas, proprius metus; sed aliena utilitas, alienus timor principem fecit. Videaris licet quod est amplissimum consecutus inter homines;

felicius tamen erat illud , quod reliquisti: sub bono principe privatus esse desiisti. Assumptus es in laborum curarumque consortium , nec te læta et prospera stationis istius , sed aspera et dura , ad capessendam eam compulerunt. Suscepisti imperium , postquam alium suscepti poenitebat. Nulla adoptati cum eo , qui adoptabat , cognatio , nulla necessitudo; nisi quod uterque optimus erat , dignusque alter eligi , alter eligere. Itaque adoptatus es , non ut prius alius atque alius , in uxoris gratiam. Adscivit enim te filium non vitricus , sed princeps ; eodemque animo divus Nerva pater tuus factus est , quo erat omnium. Nec decet aliter filium assumi , si assumatur a principe. An senatum popu-

lumque romanum , exercitus , provincias , socios transmissurus uni , successorem e sinu uxoris accipias ? summæque potestatis heredem tantum intra domum tuam quæras ? non per totam civitatem circumferas oculos ; et hunc tibi proximum , hunc conjunctissimum existimes , quem optimum , quem diis simillimum inveneris ? Imperaturus omnibus eligi debet ex omnibus. Non enim servulis tuis dominum , ut possis esse contentus quasi necessario herede , sed principem civibus daturus Imperator. Superbum istud et regium , nisi adoptes eum , quem constet imperaturum fuisse , etiam si non adoptasses. Fecit hoc Nerva , nihil interesse arbitratus , genueris , an elegeris : si perinde sine iudicio

adoptentur liberi, ac nascuntur. Nisi tamen quod æquiore animo ferunt homines, quem princeps parum feliciter genuit, quam, quem male elegit.

VIII. Sedulo ergo vitavit hunc casum, nec judicia hominum, sed deorum etiam in consilium assumpsit. Itaque non tui in cubiculo, sed in templo; nec ante genialem torum, sed ante pulvinar Jovis Optimi Maximi adoptio peracta est; qua tandem non servitus nostra, sed libertas, et salus, et securitas fundabatur. Sibi enim dii gloriam illam vindicaverunt: horum opus, horum illud imperium; Nerva tantum minister fuit. Uterque, qui adoptaret tam paruit, quam tu qui adoptabaris. Allata erat ex Pannonia laurea,

id agentibus diis, ut invicti imperatoris exortum victoriæ insigne decoraret. Hanc imperator Nerva in gremio Jovis collocarat, cum repente solito major et augustior, advocata hominum concione deorumque, te filium sibi, hoc est unicum auxilium fessis rebus assumpsit. Inde quasi deposito imperio, qua securitate, qua gloria lætus (nam quantulum refert, deponas, an partiaris imperium? nisi quod difficilius hoc est) non secus ac præsentitibi innixus, tuis humeris se patriamque sustentans, tua juvena, tuo robore invaluit; statim consedit omnis tumultus. Non adoptionis opus istud fuit, sed adoptati: atque adeo temere fecerat Nerva, si adoptasset alium. Oblitine sumus, ut

nuper post adoptionem non desierit seditio, sed coeperit? Irritamentum istud irarum, et fax tumultus fuisset, nisi incidisset in te. An dubium est ut dare posset imperium imperator, qui reverentiam amiserat, auctoritate ejus effectum, cui dabatur. Simul filius, simul Cæsar, mox imperator, et consors tribunitiæ potestatis, et omnia pariter et statim factus es; quæ proxime parens verus tantum in alterum filium contulit.

IX. Magnum hoc tuæ moderationis indicium, quod non solum successor imperii, sed particeps etiam sociusque placuisti: nam successor, etiam si nolis, habendus est; non est habendus socius, nisi velis. Credeantne posteri, patricio, et consu-

lari, et triumphali patre genitum, cum fortissimum, amplissimum, amantissimum sui exercitum reget, imperatorem non ab exercitu factum? eidem cum Germaniæ præsideret, Germanici nomen hinc missum? nihil ipsum ut imperator fieret, agitasse, nihil fecisse? nisi quod meruit, et paruit. Paruisti enim, Cæsar, et ad principatum obsequio pervenisti: nihilque magis a te subjecti animo factum est, quam quod imperare coepisti. Jam Cæsar, jam imperator, jam Germanicus, absens et ignarus, et post tanta nomina, quantum ad te pertinet, privatus. Magnum videretur, si dicerem, nescisti te imperatorem futurum: eras imperator, et esse te nesciebas. Ut verò ad te fortunæ tuæ nuntius venit, ma-

lebas quidem hoc esse, quod fueras, sed non erat liberum. An non obsequeris principi civis, legatus imperatori, filius patri? Ubi deinde disciplina, ubi mos a majoribus traditus, quodcumque imperator munus injungeret, æquo animo paratoque subeundi? Quid enim, si provincias ex provinciis, ex bellis bella manderet? eodem illo uti jure posse putes, cum ad imperium revocet, quo sit usus, cum ad exercitum miserit; nihilque interesse, ire legatum, an redire principem jubeat, nisi quod major sit obsequii gloria in eo, quod quis minus velit.

X. Augebat auctoritatem jubentis in summum discrimen auctoritas ejus adducta; utque magis parendum imperanti putares, efficiebatur

eo , quod ab aliis minus parebatur. Ad hoc audiebas senatus populique consensum. Non unius Nervæ iudicium illud , illa electio fuit : nam qui ubique sunt homines hoc idem votis expetebant : ille tantum jure principis occupavit , primusque fecit , quod omnes facturi erant. Nec hercule tanto opere cunctis factum placeret , nisi placuisset ante , quam fieret. At quo , Dii boni , temperamento potestatem tuam fortunamque moderatus es ! Imperator tu titulis , et imaginibus , et signis ; ceterum modestia , labore , vigilantia , dux , et legatus , et miles , cum jam tua vexilla , tuas aquilas magno gradu anteires ; neque aliud tibi ex illa adoptione , quam filii pietatem , filii obsequium adsereres , longamque

huic nomini ætatem, longam gloriam precarere. Jam te providentia deorum primum in locum provexerat, tu adhuc in secundo resistere atque etiam senescere optabas; privatus tibi videbaris, quamdiu imperator et alius esset. Audita sunt vota tua, sed in quantum optimo illi et sanctissimo seni utile fuit, quem dii cœlo vindicaverunt, ne quid post illud divinum et immortale factum mortale faceret. Deberi quippe maximo operi hanc venerationem, ut novissimum esset, auctoremque ejus statim consecrandum, ut quandoque inter posteros quæreretur, an illud jam deus fecisset. Ita ille nullo magis nomine publicus parens, quam quia tuus, ingens gloria, ingensque fama, cum abunde exper-

tus esset, quam bene humeris tuis sederet imperium, tibi terras, te terris reliquit; eo ipso carus omnibus ac desiderandus, quod prospexerat, ne desideraretur.

XI. Quem tu lacrymis primum, ita ut filium decuit, mox templis honestasti, non imitatus illos qui hoc idem, sed alia mente fecerunt. Dica- vit coelo Tiberius Augustum, sed ut majestatis crimen induceret: Clau- dium Nero, sed ut irrideret: Vespasianum Titus, Domitianus Titum, sed ille ut dei filius, hic frater ut videretur. Tu sideribus intulisti, non ad metum civium, non in contumeliam numinum, non in honorem tuum; sed quia deum credis. Minus est hoc, cum fit ab his, qui et sese deos putant. Sed licet illum aris, pulvi-

naribus , flamine colas , non alio magis tamen deum et facis et probas , quam quod ipse talis es. In principe enim , qui , electo successore , fato concessit , una itemque certissima divinitatis fides est , bonus successor. Num ergo tibi ex immortalitate patris aliquid arrogantiae accessit ? num hos proximos , divinitate parentum desides ac superbos potius , quam illos veteres et antiquos æmularis ? qui hoc ipsum imperium peperere , quod modo hostes invaserant contempserantque : cujus pulsi fugatique non aliud majus habebatur indicium , quam quod triumpharetur. Ergo sustulerant animos , et jugum excusserant ; nec jam nobiscum de sua libertate , sed de nostra servitute certabant , ac ne inducias

quidem , nisi æquis conditionibus ,
inibant , legesque , ut acciperent ,
dabant.

XII. At nunc rediit omnibus ter-
ror et metus , et votum imperata
faciendi. Vident enim romanum du-
cem , unum ex illis veteribus et pris-
cis , quibus imperatorium nomen
addebant contecti cædibus campi ,
et infecta victoriis maria. Accipi-
mus obsides ergo , non emimus ; nec
ingentibus damnis , immensisque
muneribus paciscimur , ut viceri-
mus. Rogant , supplicant ; largimur ,
negamus , utrumque ex imperii ma-
jestate. Agunt gratias qui impetra-
verunt , non audent queri , quibus
negatum est. An audeant ? qui sciant
te assedisse ferocissimis populis , eo
ipso tempore , quod amicissimum

illis, difficillimum nobis; cum Danubius ripas gelu jungit, duratusque glacie ingentia tergo bella transportat; cum feræ gentes, non telis magis, quam suo coelo, suo sidere armantur. Sed ubi in proximo tu, non secus, ac si mutatæ temporum vices essent, illi quidem latibulis suis clausi tenebantur; nostra agmina percursare ripas, et aliena occasione, si permitteres, uti, ultroque hiemem suam barbaris inferre gaudebant.

XIII. Hæc tibi apud hostes veneratio. Quid apud milites? quam admirationem, quemadmodum comparasti? cum tecum in ediam, tecum ferrent sitim; cum in illa meditatione campestri militaribus turmis imperatorium pulverem sudorem.

que misceres; nihil a ceteris nisi robore ac præstantia differens, cum libero Marte nunc cominus tela vibrares, nunc vibrata susciperes: alacer virtute militum et lætus, quoties aut cassidi tuæ, aut clypeo gravior ictus incideret? (Laudabas quippe ferientes, hortabarisque ut auderent, et audebant jam,) cum spectator moderatorque ineuntium certamina virorum, arma componeres, tela tentares; ac, si quod durius accipienti videretur, ipse vibrares. Quid cum solatium fessis, ægris opem ferres? Non tibi moris tua inire tentoria, nisi commilitonum ante lustrasses, nec requiem corpori, nisi post omnes, dare. Hac mihi admiratione dignus imperator non videretur, si inter Fabricios et

Scipiones, et Camillos talis esset. Tunc enim illum imitationis ardor, semperque melior aliquis accenderet. Postquam vero studium armorum a manibus ad oculos, ad voluptatem a labore translatum est; postquam exercitationibus nostris non veteranorum aliquis, cui decus, muralis aut civica, sed græculus magister assistit; quam magnum est unum ex omnibus, patrio more, patria virtute lætari, et sine æmulo ac sine exemplo secum certare, secum contendere; ac sicut imperat solus, solum ita esse qui debeat imperare?

XIV. Non incunabula hæc tibi, Cæsar, et rudimenta, cum puer admodum parthica lauro gloriam patris augeres, nomenque Germanici

jam tum mererere? cum ferociam superbiamque Parthorum, ex proximo auditus, magno terrore cohiberes? Rhenumque et Euphratem admirationis tuæ societate conjungeres? cum orbem terrarum non pedibus magis, quam laudibus peragrare, apud eos semper major et clarior, quibus postea contigisses? Et necdum imperator, necdum dei filius eras. Germaniamque (quam cum plurimæ gentes, ac prope infinita vastitas interjacentis soli, tum Pyrenæus, Alpes, immensique alii montes, nisi his compararentur, muniunt dirimuntque) per hoc omne spatium cum legiones duceres, seu potius (tanta velocitas erat) raperes; non vehiculum umquam, non equum respexisti. Levis hic, non

subsidium itineris, sed decus, et cum ceteris subsequebatur: ut cujus nullus tibi usus, nisi cum die stativorum proximum campum alacritate, discursu, pulvere attollereres. Initium laboris mirer, an finem? multum est quod perseverasti, plus tamen quod non timuisti, ne perseverare non posses. Nec dubito quin ille, qui te inter illa Germaniæ bella ab Hispania usque, ut validissimum præsidium exciverat, iners ipse, alienisque virtutibus tunc quoque invidus imperator, cum ope earum indigeret, tantam admirationem tui non sine quodam timore conceperit: quantam ille genitus Jove, post sævos labores duraque imperia, regi suo indomitus semper indefessusque referebat, cum

aliis super alias expeditionibus munere alio dignus invenireris.

XV. Tribunus vero, disjunctissimas terras, teneris adhuc annis, viri firmitate lustrasti: jam tunc, præmonente fortuna, ut diu penitusque perdisceres, quæ mox præcipere deberes. Neque enim prospexisse castra, brevemque militiam quasi transisse contentus, ita egisti tribunum, ut esse statim dux posses, nihilque discendum haberes tempore docendi. Cognovisti per decem stipendia mores gentium, regionum situs, opportunitates locorum, et diversam aquarum cœlique temperiem, ut patrios fontes patriumque sidus, ferre consuevisti. Quoties equos, quoties emerita arma mutasti? Veniet ergo tempus

quo posteri visere, visendumque tradere minoribus suis gestient, quis sudores tuos hauserit campus, quæ refectiones tuas arbores, quæ somnum saxa prætexerint, quod denique tectum magnus hospes impleveris: ut tunc ipsi tibi ingentium ducum sacra vestigia, iisdem in locis monstrabantur. Verum hæc olim. In præsentia quidem, quisquis paulo vetustior miles, hic te commilitone censetur. Quotus enim quisque, cuius tu non ante commilito, quam imperator? Inde est, quod prope omnes nomine appellas; quod singulorum fortia facta commemoras; nec habent annumeranda tibi pro republica vulnera, quibus statim laudator et testis contigisti.

XVI. Sed tanto magis prædicau-

da moderatio tua , quod innutritus bellicis laudibus pacem amas : nec quia vel pater tibi triumphalis, vel adoptionis tuæ die dicata Capitolino Jovi laurus , idcirco ex occasione omni quæris triumphos. Non times bella , nec provocas. Magnum est, Imperator Auguste , magnum est stare in Danubii ripa , si transeas , certum triumphi , nec decertare cupere cum recusantibus : quorum alterum fortitudine , alterum moderatione efficitur. Nam ut ipse nolis pugnare , moderatio ; fortitudo tua præstat , ut neque hostes tui velint. Accipiet ergo aliquando Capitolium , non mimicos currus , nec falsæ simulacra victoriæ , sed , imperatore veram ac solidam gloriam reportante , tranquillitatem , et tam con-

fessa hostium obsequia , ut vincendus nemo fuerit. Pulchrius hoc omnibus triumphis : neque enim umquam , nisi ex contemptu imperii nostri , factum est , ut vinceremus. Quod si quis barbarus rex eo insolentiae furorisque processerit , ut iram tuam indignationemque mereatur ; næ ille , sive interfuso mari , seu fluminibus immensis , seu præcipiti monte defenditur , omnia hæc tam prona tamque cedentia virtutibus tuis sentiet , ut subsidisse montes , flumina exaruisse , interceptum mare , illatasque sibi non classes nostras , sed terras ipsas arbitretur.

XVII. Videor jam cernere non spoliis provinciarum , et extorto sociiis auro , sed hostilibus armis , capto-

rumque regum catenis triumphum
gravem. Videor ingentia ducum no-
mina, nec indecora nominibus cor-
pora noscitare. Videor intueri im-
manibus ausis barbarorum onusta
fercula, et sua quemque facta vinc-
tis manibus sequentem, mox ipsum
te sublimem, instantemque curru
domitarum gentium tergo; ante cur-
rum autem clypeos, quos ipse per-
foderis. Nec tibi opima defuerint,
si quis regum venire in manibus au-
deat: nec modo telorum tuorum,
sed etiam oculorum minarumque
conjectum, toto campo, totoque
exercitu opposito, perhorrescat.
Meruisti proxima moderatione, ut
quandoque te vel inferre, vel pro-
pulsare bellum coegerit imperii dig-
nitas, non ideo vicisse videaris, ut

triumphares, sed triumphare, quia viceris.

XVIII. Aliud ex alio mihi occurrit. Quam speciosum est enim quod disciplinam castrorum lapsam extinctamque refovisti, depulso prioris seculi malo, inertia et contumacia, et dedignatione parendi! Tutum est reverentiam, tutum caritatem mereri: nec ducum quisquam, aut non amari a militibus, aut amari timet; et inde offensæ gratiæque pariter securi, instant operibus, adsunt exercitationibus, arma, mœnia, viros aptant. Quippe non is princeps, qui sibi imminere, sibi intendi putet, quod in hostes paretur: quæ persuasio fuit illorum, qui hostilia cum facerent, timebant. Idem ergo torpere militaria studia,

nec animos modo, sed et corpora ipsa languescere, gladios etiam incuria hebetari retundique gaudebant. Duces porro nostri, non tam regum exterorum, quam suorum principum insidias, nec tam hostium, quam commilitonum manus ferrumque metuebant.

XIX. Est hæc natura sideribus, ut parva et exilia validiorum exortus obscuret: similiter imperatoris adventu legatorum dignitas inumbratur. Tu tamen major omnibus quidem eras, sed sine ullius deminutione major; eandem auctoritatem præsentem te quisque, quam absente retinebat. Quin etiam plerisque ex eo reverentia accesserat, quod tu quoque illos reverebare. Itaque perinde summis atque infimis carus,

sic imperatorem commilitonemque miscueras, ut studium omnium laboremque, et tamquam exactor intenderes, et tamquam particeps sociusque relevares. Felices illos, quorum fides et industria, non per internuntios et interpretes, sed ab ipso te, nec auribus tuis, sed oculis probantur! Consecuti sunt ut absens quoque de absentibus, nemini magis, quam tibi crederes.

XX. Jam te civium desideria revocabant, amoremque castrorum superabat caritas patriæ. Iter inde placidum ac modestum, ut plane a pace redeuntis. Nec vero ego in laudibus tuis ponam, quod adventum tuum non pater quisquam, non maritus expavit. Affectata aliis castitas, tibi ingenita et innata, inter-

que ea quæ imputare non possis. Nullus in exigendis vehiculis tumultus ; nullum circa hospitia fastidium ; annona , quæ ceteris. Ad hoc comitatus accinctus , et parens : diceres magnum aliquem ducem , ac te potissimum ad exercitus ire : adeo nihil aut certe parum intererat inter imperatorem factum , et brevi futurum. Quam dissimilis nuper alterius principis transitus ! si tamen transitus ille , non populatio fuit , cum ab actus hospitem exerceret , omniaque dextra lævaque perusta et attrita , ut si vis aliqua , vel ipsi illi Barbari , quos fugiebat , inciderent. Persuadendum provinciis erat illud iter Domitiani fuisse , non principis. Itaque non tam pro tua gloria , quam pro utilitate communi , edicto subjecis-

ti, quid in utrumque vestrum esset impensum. Assuescat imperator cum imperio calculum ponere; sic exeat, sic redeat, tamquam rationem redditurus; edicat quid absumpserit; ita fiet, ut non absumat, quod pudeat edicere. Præterea futuri principes, velint nolint, sciant, tanti tuum constat; propositisque duobus exemplis, meminerint perinde conjecturam de moribus suis homines esse facturos, prout hoc vel illud elegerint.

XXI. Nonne his tot tantisque meritis, novos aliquos honores, novos titulos merebare? At tu etiam Patris patriæ recusabas. Quam longa nobis cum modestia tua pugna! quam tarde vicimus! Nomen illud, quod alii primo statim principatus

die, ut Imperatoris et Cæsaris, receperunt, tu usque eo distulisti, donec tu quoque beneficiorum tuorum parcissimus æstimator, jam te mereri fatereris. Itaque soli omnium contigit tibi, ut pater patriæ esses ante, quam fieres. Eras enim in animis, in judiciis nostris; nec publicæ pietatis intererat quid vocarere, nisi quod ingrata sibi videbatur, si te Imperatorem potius vocaret et Cæsarem, cum patrem experiretur. Quod quidem nomen qua benignitate, qua indulgentia exerces! ut cum civibus tuis, quasi cum liberis parens, vivis! Ut reversus imperator, qui privatus exieras, agnoscis, agnosceris! eosdem nos, eundem te putas: par omnibus, et hoc tantum ceteris major, quo melior.

XXII. Ac primum qui dies ille, quo expectatus desideratusque urbem tuam ingressus es? Jam hoc ipsum, quod ingressus es, quam mirum lætumque? Nam priores invehii et importari solebant, non dico quadrijugo curru, et albentibus equis, sed humeris hominum; quod arrogantius erat. Tu sola corporis proceritate elatior aliis et excelsior, non de patientia nostra quemdam triumphum, sed de superbia principum egisti. Ergo non ætas quemquam, non valetudo, non sexus retardavit, quominus oculos insolito spectaculo impleret. Te parvuli noscere, ostentare juvenes, mirari senes: ægri quoque neglecto medentium imperio, ad conspectum tui, quasi ad salutem sanitatemque, pro-

reperere. Inde alii se satis vixisse te
viso, te recepto, alii nunc magis
esse vivendum prædicabant. Femi-
nas etiam tunc fecunditatis suæ ma-
xima voluptas subiit, cum cerne-
rent, cui principi cives, cui impe-
ratori milites peperissent. Vide-
res referta tecta ac laborantia, ac
ne eum quidem vacantem locum,
qui non nisi suspensum et instabile
vestigium caperet; oppletas undi-
que vias, angustumque tramitem
relictum tibi; alacrem hinc atque
inde populum, ubique par gaudium
paremque clamorem. Tam æqualis
ab omnibus ex adventu tuo lætitia
percepta est, quam omnibus ve-
nisti: quæ tamen ipsa cum ingressu
tuo crevit, ac prope in singulos gra-
dus adaucta est.

XXIII. Gratum erat cunctis quod senatum osculo exciperes, ut dimissus osculo fueras : gratum, quod equestris ordinis decora honore nominum, sine monitore, signares : gratum, quod tantum non ultro clientibus salutatis, quasdam familiaritatis notas adderes. Gratius tamen, quod sensim et placide, et quantum respectantium turba pateretur, incederes; quod occurrentium populus te quoque, te immo maxime adstaret; quod primo statim die latus tuum crederes omnibus. Neque enim stipatus satellitum manu, sed circumfusus undique nunc senatus, nunc equestris ordinis flore, prout alterutrum frequentiae genus invaluisset, silentes quietosque lictores tuos subscque-

bare; nam milites nihil a plebe habitu, tranquillitate, modestia differebant. Ubi vero coepisti Capitolium ascendere, quam læta omnibus adoptionis tuæ recordatio! quam peculiare gaudium eorum, qui te primi eodem loco salutaverant Imperatorem! Quin etiam deum ipsum tuum præcipuam voluptatem operis sui percepisse crediderim. Ut quidem iisdem vestigiis institisti, quibus parens tuus ingens illud deorum prolaturus arcanum, quæ circumstantium gaudia! quam recens clamor! quam similis illi dies, qui hunc genuit diem! ut plena altaribus, angusta victimis cuncta! ut in unius salute collata omnium vota! cum sibi se ac liberis suis intelligerent precari, quæ pro te precaren-

tur. Inde tu in palatium quidem, sed eo vultu, sed ea moderatione, ut si privatam domum peteres; ceteri ad penates suos, quisque iteraturus gaudii fidem, ubi nulla necessitas gaudendi est.

XXIV. Onerasset alium ejusmodi introitus; tu quotidie admirabilior et melior: talis denique quales alii principes futuros se tantum pollicentur. Solum ergo te commendata augetque temporis spatium. Junxisti enim ac miscuisti res diversissimas, securitatem olim imperantis, et incipientis pudorem. Non tu civium amplexus ad pedes tuos deprimis, nec osculum manu reddis. Manet imperatori quæ prior oris humanitas, dextræ verecundia. Incedebas pedibus, incedis; lætabaris labore, læ-

taris; eademque omnia illa circa te, nihil in ipso te fortuna mutavit. Liberum est ingrediente per publicum principe subsistere, occurrere, comitari, præterire. Ambulas inter nos, non quasi contingas; et copiam tui, non ut imputes, facis. Hæret lateri tuo quisquis accessit, finemque sermoni suus cuique pudor, non tua superbia facit. Regimur quidem a te, et subjecti tibi, sed quemadmodum legibus sumus. Nam et illæ cupiditates nostras libidinesque moderantur; nobiscum tamen et inter nos versantur. Emines, excellis, ut honor, ut potestas, quæ super homines quidem, hominum sunt tamen. Ante te principes, fastidio nostri, et quodam æqualitatis metu, usum pedum amiserant: illos

ergo humeri , cervicesque servorum
super ora nostra : te fama , te gloria ,
te civium pietas , te libertas super
ipsos principes vehunt : te ad sidera
tollit humus ista communis , et con-
fusa principis vestigia.

XXV. Nec vereor , Patres con-
scripti , ne longior videar , cum sit
maxime optandum , ut ea , pro qui-
bus aguntur principi gratiæ , multa
sint ; quæ quidem reverentius fue-
rit , integra illibataque cogitationi-
bus vestris reservari , quam carptim
breviterque perstringi : quia fere se-
quitur ut illa quidem , de quibus ta-
ceas , tanta , quanta sunt , esse vi-
deantur. Nisi vero leviter attingi
placet , locupletatas tribus , datum-
que congiarium populo , et datum
totum , cum donativi partem milites

accepissent. An mediocris animi est, his potius repræsentare, quibus magis negari potest? Quamquam in hac quoque diversitate æqualitatis ratio servata est: æquati sunt enim populo milites, eo quod partem, sed priores; populus militibus, quod posterior, sed totum statim accepit. Enim vero qua benignitate divisum est? quantæ curæ tibi fuit, ne quis expers liberalitatis tuæ fieret? Datum est his, qui post edictum tuum in locum erasorum subditi fuerant: æquatique sunt ceteris illi etiam, quibus non erat promissum. Negotiis aliquis, valetudine alius, hic mari, ille fluminibus distinebatur, expectatus est; provisumque, ne quis æger, ne quis occupatus, ne quis denique longe fuisset: veniret quis-

que cum vellet, veniret quisque cum posset. Magnificum, Cæsar, et tuum, disjunctissimas terras munificentiae ingenio velut admoveere, immensaque spatia liberalitate contrahere; intercedere casibus, occurrere fortunæ, atque omni ope anniti, ne quis e plebe romana, dante congiarium te, hominem magis sentiret se fuisse, quam civem.

XXVI. Adventante congiarii die, observare principis egressum in publicum, insidere vias examina infantium, futurisque populus solebat. Labor parentibus erat ostentare parvulos, impositosque cervicibus adulantia verba, blandasque voces edocere. Reddebant illi, quæ monebantur: ac plerique irritis precibus surdas principis aures adstre-

pebant; ignarique quid rogassent, quid non impetrassent, donec plane scirent, differebantur. Tu ne rogari quidem sustinuisti; et quamquam lætissimum oculis tuis esset, conspectu romanæ sobolis impleri, omnes tamen ante, quam te viderent, adirentve, recipi, incidi jussisti, ut jam inde ab infantia parentem publicum munere educationis experirentur. Crescerent de tuo, qui crescerent tibi; alimentisque tuis ad stipendia tua pervenirent, tantumque omnes uni tibi, quantum parentibus suis quisque deberet. Recte, Cæsar, quod spem romani nominis sumptibus tuis suscipis. Nullum est enim magno principe immortalitatemque merituro, impendii genus dignius, quam quod erogatur

in posteros. Locupletes ad tollendos liberos ingentia præmia, et pares poenæ, cohortantur: pauperibus educandis una ratio est, bonus princeps. Hic fiducia sui procreatos, nisi larga manu fovet, auget, amplectitur, occasum imperii, occasum reipublicæ accelerat; frustra que procures, plebe neglecta, ut defectum corpore caput, nutaturumque instabili pondere, tuetur. Facile est conjectare, quod perceris gaudium, cum te parentum, liberorum, senum, infantium, puerorum clamor exciperet. Hæc prima parvulorum civium vox aures tuas imbuit, quibus tu daturus alimenta, hoc maximum præstitisti, ne rogarent. Super omnia est tamen, quod talis es, ut sub

te liberos tollere libeat, expediat.

XXVII. Nemo jam parens filio, nisi fragilitatis humanæ vices horret, nec inter insanabiles morbos principis ira numeratur. Magnum quidem est educandi incitamentum, tollere liberos in spem alimentorum, in spem congiariorum; majus tamen in spem libertatis, in spem securitatis. Atque adeo nihil largiatur princeps, dum nihil auferat; non alat, dum non occidat; nec deerunt, qui filios concupiscant. Contra largiatur et auferat, alat et occidat; næ ille in tam brevi tempore effecerit, ut omnes non posterorum modo, sed sui parentumque poeniteat. Quocirca nihil magis in tua tota liberalitate laudaverim, quam quod congiarium das de tuo, ali-

menta de tuo ; neque a te liberi civium, ut ferarum catuli, sanguine et cædibus nutriuntur. Quodque gratissimum est accipientibus, sciunt dari sibi, quod nemini est ereptum ; locupletatisque tam multis, pauperiorem esse factum principem tantum : quamquam nec hunc quidem nam cujus est, quidquid est omnium, tantum ipse, quantum omnes habet.

XXVIII. Alio me vocat numerosa gloria tua : alio autem, quasi vero jam satis veneratus miratusque sim, quod tantam pecuniam profudisti, non ut flagitii tibi conscius ab insectatione ejus averteres famam ; nec ut tristes hominum mæstosque sermones lætiore materia detineres. Nullam congiario cul-

pam, nullam alimentis crudelitatem redemisti; nec tibi benefacien-
di fuit causa, ut, quæ male feceras,
impune fecisses. Amor impendio is-
to, non venia quæsita est; populus-
que romanus obligatus a tribunali
tuo, non exoratus recessit. Obtulisti
enim congiarium gaudentibus gau-
dens, securusque securis: quodque
antea principes ad odium sui lenien-
dum tumentibus plebis animis ob-
jectabant, id tu tam innocens po-
pulo dedisti, quam populus accepit.
Paulo minus, Patres conscripti,
quinque millia ingenuorum fuerunt,
quæ liberalitas principis nostri con-
quisivit, invenit, adscivit: hi sub-
sidium bellorum, ornamentum pa-
cis, publicis sumptibus aluntur; pa-
triamque non ut patriam tantum,

verum ut altricem amare condiscunt. Ex his castra, ex his tribus replebuntur, ex his quandoque nascentur, quibus alimentis opus non sit. Dent tibi, Cæsar, ætatem dii, quam mereris, serventque animum quem dederunt; et quanto majorem infantium turbam iterum atque iterum videbis incidi (augetur enim quotidie et crescit, non quia cariores parentibus liberi, sed quia principi cives) dabis congiaria, si voles; præstabis alimenta, si voles; illi tamen propter te nascuntur.

XXIX. Instar ego perpetui congiarii reor affluentiam annonæ. Hujus aliquando cura Pompeio non minus addidit gloriæ, quam pulsus ambitus campo, exactus hostis mari, oriens triumphis occidensque

lustratus. Nec vero ille civilius ,
quam parens noster , auctoritate ,
consilio , fide , reclusit vias , portus
patefecit ; itinera terris , littoribus
mare , littora mari reddidit , diver-
sasque gentes ita commercio mis-
cuit , ut quod genitum esset usquam ,
id apud omnes natum esse videre-
tur. Nonne cernere datur , ut sine
ullius injuria omnis usibus nostris
annus exuberet ? Quippe non ut
ex hostico raptæ , perituræque in
horreis messes , nequidquam qui-
ritantibus sociis , auferuntur. De-
vehunt ipsi quod terra genuit , quod
sidus aluit , quod annus tulit ; nec
novis indictionibus pressi , ad ve-
tera tributa deficiunt. Emit fiscus
quidquid videtur emere : inde co-
piæ , inde annona , de qua inter li-

centem vendentemque conveniat;
inde hic satietas, nec fames usquam.

XXX. Ægyptus alendis augendis-
disque seminibus ita gloriata est,
ut nihil imbribus cœloque deberet:
siquidem proprio semper amne per-
fusa, nec alio genere aquarum solita
pinguescere, quam quas ipse de-
vexerat, tantis segetibus indueba-
tur, ut cum feracissimis terris,
quasi numquam cessura certaret.
Hæc inopina siccitate usque in in-
juriam sterilitatis exaruit; quia
piger Nilus cunctanter alveo sese
ac languide extulerat, ingentibus
quoque tunc quidem ille flumini-
bus, fluminibus tamen conferendus.
Hinc pars magna terrarum, mergi
repararique amne consueta, alto
pulvere incanduit. Frustra tunc

Ægyptus nubila optavit, cœlumque respexit, cum ipse fecunditatis parens contractior et exilior, iisdem ubertatem ejus anni angustiis, quibus abundantiam suam cohibuisset. Neque enim solum vagus ille, cum expanditur, amnis, intra usurpata semper collum substiterat atque hæserat, sed supino etiam ac clementi solo, non placido se mollique lapsu refugum abstulerat, et necdum satishumentes terras addiderat arentibus. Igitur inundatione, id est, ubertate regio fraudata, sic opem Cæsaris invocavit, ut solet amnem suum: nec longius illi adversorum fuit spatium, quam dum nuntiat. Tam velox, Cæsar, potentia tua est, tamque in omnia pariter intenta bonitas et accincta, ut tristius ali-

quid seculo tuo passis, ad remedium salutemque sufficiat, ut scias.

XXXI. Omnibus equidem gentibus fertiles annos gratasque terras precor: crediderim tamen, per hunc Ægypti statum, tuas fortunam vires experiri, tuamque vigilantiam spectare voluisse. Nam cum omnia ubique secunda merearis, nonne manifestum est, si quid adversi cadat, tuis laudibus tuisque virtutibus materiem campumque præsterni? cum secunda felices, adversa magnos probent. Percrebuerat antiquitus, urbem nostram, nisi opibus Ægypti, ali sustentarique non posse. Superbiebat ventosa et insolens natio, quod victorem quidem populum, pasceret tamen; quodque in suo flumine, in suis navibus, vel

abundantia nostra, vel fames esset. Refudimus Nilo suas copias, recepit frumenta quæ miserat, deportatasque messes revexit. Discat igitur Ægyptus, credatque experimento, non alimenta se nobis, sed tributa præstare : sciat se non esse populo romano necessariam, et tamen serviat. Post hæc, si volet, Nilus amet alveum suum, et fluminis modum servet; nihil hoc ad urbem, ac ne ad Ægyptum quidem, nisi ut inde navigia inania et vacua, et similia redeuntibus, hinc plena et onusta, et qualia solent venire, mittantur: conversoque munere maris, hinc potius venti ferentes, et brevis cursus optentur. Mirum, Cæsar, videretur, si desidem Ægyptum, cessantemque Nilum, non sensisset urbis

annona, quæ tuis opibus, tua cura usque illuc redundavit, ut simul probaretur, et nos Ægypto posse, et nobis Ægyptum carere non posse. Actum erat de fecundissima gente, si libera fuisset: pudebat sterilitatis insolitæ, nec minus erubescibat fame, quam torquebatur; cum pariter a te necessitatibus ejus pudorique subventum est. Stupebant agricolæ plena horrea, quæ non ipsi refersissent, quibusque de campis illa subvecta messis, quæve in Ægypti parte alius annus. Ita beneficio tuo nec benigna tellus, et obsequens Nilus, Ægypto quidem sæpe, sed gloriæ nostræ numquam largior fluxit.

XXXII. Quam nunc juvat provincias omnes in fidem nostram

ditionemque venisse, postquam contigit princeps, qui terrarum fecunditatem nunc huc, nunc illuc, ut tempus et necessitas posceret, transferret, referretque! qui diremptam mari gentem, ut partem aliquam populi plebisque romanæ, aleret ac tueretur! Et cœlo quidem nunquam benignitas tanta, ut omnes simul terras uberet, foveatque. Hic omnibus pariter, si non sterilitatem, at mala sterilitatis exturbat: hic si non fecunditatem, at bona fecunditatis importat: hic æternis commeatibus orientem occidentemque connectit; ut, quæ ubique feruntur, quæque expetuntur, omnes gentes invicem capiant, et discant, quanto libertate discordi servientibus sit utilius, unum esse cui serviant.

Quippe discretis quidem bonis omnium, sua cujusque ad singulos mala; sociatis autem atque permixtis, singulorum mala ad neminem, ad omnes omnia bona pertinent. Sed sive terris divinitas quædam, sive aliquis annibus genius; et solum illud et flumen ipsum precor, ut hac principis benignitate contentum, molli gremio semina recundat, multiplicata restituat. Non equidem reposcimus fenus; putet tamen esse solvendum; fallacemque unius anni fidem, omnibus annis, omnibusque postea seculis tanto magis, quia non exigimus, excuset.

XXXIII. Satisfactum, qua civium, qua sociorum utilitatibus. Visum est spectaculum inde non enerve, nec fluxum, nec quod ani-

mos virorum molliret et frangeret; sed quod ad pulchra vulnera, contemptumque mortis accenderet; cum in servorum etiam noxiorumque corporibus amor laudis et cupido victoriae cerneretur. Quam deinde in edendo liberalitatem, quam iustitiam exhibuit? omni affectione aut intactus, aut major. Impetratum est, quod postulabatur; oblatum, quod non postulabatur: instituit ultro, et, ut concupisceremus, admonuit. Ac sic quoque plura inopinata, plura subita. Jam quam libera spectantium studia, quam securus favor? Nemini impietas, ut solebat, objecta, quod odisset gladiatorem: nemo e spectatore spectaculum factus, miseras voluptates unco et ignibus expiavit. Demens

ille , verique honoris ignarus , qui crimina majestatis in arena colligebat , ac se despici et contemni , nisi etiam gladiatores ejus veneraremur ; sibi maledici in illis , suam divinitatem , suum numen violari interpretabatur ; cum se idem quod deos , idem gladiatores quod se , putabat.

XXXIV. At tu Cæsar , quam pulchrum spectaculum pro illo nobis execrabili reddidisti ? Vidimus delatorum agmen inductum , quasi grassatorum , quasi latronum : non solitudinem illi , non iter , sed templum , sed forum insederant. Nulla jam testamenta secura , nullus status certus ; non orbitas , non liberi proderant. Auxerat hoc malum principum avaritia. Advertisti oculos , atque ut ante castris , ita postea

pacem foro reddidisti : excidisti intestinum malum ; et provida severitate cavisti , ne fundata legibus civitas , eversa legibus videretur. Licet ergo cum fortuna , tum liberalitas tua visenda nobis præbuerit , ut præbuit , nunc ingentia robora virorum , et pares animos , nunc immanitatem ferarum , nunc mansuetudinem incognitam , nunc secretas illas et arcanas , ac sub te primum communes opes ; nihil tamen gratius , nihil seculo dignius , quam quod contigit desuper intueri delatorum supina ora , retortasque cervices. Agnoscebamus et fruebamur , cum velut piaculares publicæ sollicitudinis victimæ , supra sanguinem noxiorum , ad lenta supplicia gravioresque poenas ducerentur. Con-

gesti sunt in navigia raptim con-
quisita , ac tempestatibus dediti :
abirent , fugerentque vastatas dela-
tionibus terras ; ac si quem fluctus
ac procellæ scopulis reservassent ,
hic nuda saxa et inhospitale littus
incoleret , ageret duram et anxiam
vitam , relictæque post tergum to-
tius generis humani securitate , mæ-
reret.

XXXV. Memoranda facies , de-
latorum classis permissa omnibus
ventis , coactaque vela tempestati-
bus pandere , iratosque fluctus se-
qui , quoscumque in scopulos detu-
lissent. Juvabat prospectare statim
a portu sparsa navigia, et apud illud
ipsum mare agere principi gratias ,
qui , clementia sua salva , ultionem
hominum terrarumque diis maris

commendasset. Quantum diversitas
temporum posset, tum maxime
cognitum est, cum iisdem, quibus
antea cautibus innocentissimus quis-
que, tunc nocentissimus affigeretur;
cumque insulas omnes, quas modo
senatorum, jam delatorum turba
compleret: quos quidem non in præ-
sens tantum, sed in æternum re-
pressisti, in illa poenarum indagine
inclusos. Ereptum alienas pecunias
eunt, perdant quas habent. Expel-
lere penatibus gestiunt, suis extur-
bentur: neque, ut antea, exsan-
guem illam et ferream frontem ne-
quidquam convulnerandam præ-
beant punctis, et notas suas rideant;
sed spectent paria præmio damna,
nec maiores spes quam metus ha-
beant, timeantque quantum time-

bantur. Ingenti quidem animo divus Titus securitati nostræ ultionique prospexerat ; ideoque numinibus æquatus est : sed quanto tu quandoque dignior cœlo , qui tot res illi adjecisti , propter quas illum deum fecimus ? Id hoc magis arduum fuit, quod imperator Nerva , te filio , te successore dignissimus , perquam magna quædam edicto Titi adstruxerat , nihilque reliquisse , nisi tibi , videbatur , qui tam multa excogitasti , ut si ante te nihil esset inventum. Quæ singula quantum tibi gratiæ dispensata adjecissent ? at tu simul omnia profudisti ; ut sol, ut dies non parte aliqua , sed statim totus , nec uni , aut alteri , sed omnibus in commune profertur.

XXXVI. Quam juvat cernere

ærarium silens et quietum, et quale ante delatores erat ! nunc templum illud , nunc vere deus , non spoliarium civium , cruentarumque prædarum sævum receptaculum; ac toto in orbe terrarum adhuc locus unus , in quo , optimo principe , boni malis impares essent. Manet tamen honor legum , nihilque ex publica utilitate convulsum : nec poena cuiquam remissa , sed addita est ultio ; solumque mutatum , quod jam non delatores , sed leges timentur. At fortasse non eadem severitate fiscum , qua ærarium cohibes. Immo tanto maiore , quanto plus tibi licere de tuo , quam de publico credis. Dicitur actori atque etiam procuratori tuo : In jus veni , sequere ad tribunal. Nam tribunal quoque

excogitatum principatui, est par ceteris, nisi illud litigatoris amplitudine metiaris. Sors et urna fisco judicem assignat? Licet rejicere, licet exclamare: Hunc nolo, timidus est, et bona seculi parum intelligit. Illum nolo, quia Cæsarem fortiter amat. Eodem foro utuntur principatus et libertas. Quæ præcipua tua gloria est, sæpius vincitur fiscus, cujus mala causa numquam est, nisi sub bono principe. Ingens hoc meritum, majus illud, quod eos procuratores habes, ut plerumque cives tui non alios judices malint. Liberum est autem discriminis disceptanti dicere: Nolo eum eligere: neque enim ullam necessitatem muneribus tuis addis, ut qui scias hanc esse beneficiorum princi-

palium summam, si illis et non
uti licet.

XXXVII. Onera imperii plera-
que vectigalia institui, ut pro uti-
litate communi, ita singulorum in-
juriis coegerunt. His vicesima re-
perta est, tributum tolerabile et
facile heredibus duntaxat extraneis,
domesticis grave. Itaque illis irroga-
tum est, his remissum. Videlicet
quod manifestum erat quanto cum
dolore latari, seu potius non latari
homines essent, destringi aliquid et
abradi bonis, quæ sanguine, genti-
litate, sacrorum denique societate
meruissent, quæque numquam ut
aliena et speranda, sed ut sua, sem-
perque possessa, ac deinceps proxi-
mo cuique transmittenda cepissent.
Hæc mansuetudo legis veteribus ci-

vibus servabatur. Novi, seu per Latium in civitatem, seu beneficio principis venissent, nisi simul cognationis jura impetrassent, alienissimi habebantur quibus conjunctissimi fuerant. Ita maximum beneficium vertebatur in gravissimam injuriam, civitasque romana instar erat odii, et discordiæ, et orbitatis, cum carissima pignora salva ipsorum pietate distraheret. Inveniebantur tamen quibus tantus amor nominis nostri inesset, ut romanam civitatem non vicesimæ modo, verum etiam affinitatum damno bene compensari putarent: sed his maxime debebat gratuita contingere, a quibus tam magno æstimabatur. Igitur pater tuus sanxit, ut quod ex matris ad liberos, ex liberorum bo-

nis pervenisset ad matrem, etiamsi cognationum jura non recepissent, cum civitatem adipiscerentur, ejus vicesimam ne darent. Eamdem immunitatem in paternis bonis filio tribuit, si modo reductus esset in patris potestatem; ratus, improbe et insolenter, ac pene impie, his nominibus inseri publicanum, nec sine piaculo quodam sanctissimas necessitudines, velut intercedente vicesima, scindi, nullum esse tanti vectigal, quod liberos ac parentes faceret extraneos.

XXXVIII. Hactenus ille, parcus fortasse, quam decuit optimum principem; sed non parcus, quam optimum patrem, qui optimum adoptaturus, hoc quoque parentis indulgentissimi fecit, quod delibasse quæ-

dam , seu potius demonstrasse contentus , largam ac prope intactam benefaciendi materiam filio reservavit. Statim ergo muneri ejus liberalitas tua adstruxit , ut quemadmodum in patris filius , sic in hereditate filii pater esset immunis , nec eodem momento , quo pater esse desiisset , hoc quoque amitteret quod fuisset. Egregie , Cæsar , quod lacrymas parentum vectigales esse non pateris. Bona filii pater sine diminutione possideat , nec socium hereditatis accipiat , qui non habet luctus. Nemo recentem et attonitam orbitatem ad computationem vocet , cogatque patrem quid reliquerit filius scire. Augeo , Patres conscripti , principis munus , cum ostendo liberalitati ejus inesse ra-

tionem. Ambitio enim, et jactantia, et effusio, et quidvis potius, quam liberalitas existimanda est, cui ratio non constat. Dignum ergo, Imperator, mansuetudine tua minuere orbitatis injurias, nec pati quemquam filio amisso insuper affici alio dolore. Sic quoque abunde misera res est, pater filio solus heres: quid si coheredem non a filio accipiat? Adde, quod cum divus Nerva sanxisset, ut in paternis bonis liberi necessitate vicesimæ solverentur, congruens erat eandem immunitatem parentes in liberorum bonis obtinere. Cur enim posteris amplior honor, quam majoribus haberetur? curve non retro quoque recurreret æquitas eadem? Tu quidem, Cæsar, illam exceptionem removisti,

si modo filius in potestate patris fuisset ; intuitus , opinor , vim legemque naturæ , quæ semper in ditione parentum esse liberos jussit , nec , uti inter pecudes , sic inter homines potestatem et imperium valentioribus dedit.

XXXIX. Nec vero contentus primum cognationis gradum abstulisse vicesimæ , secundum quoque exemit , cavitque ut in sororis bonis frater , et contra , in fratris soror , utque avus , avia in neptis nepotisque , et invicem illi servarentur immunes. His quoque quibus per Latium civitas romana patuisset , idem indulsit ; omnibusque inter se cognationum jura commisit , simul et pariter et more naturæ ; quæ priores principes a singulis rogari gestie-

bant , non tam præstandi animo ,
quam negandi. Ex quo intelligi po-
test quantæ benignitatis , quanti
spiritus fuerit , sparsas atque , ut
ita dicam , laceras gentilitates colli-
gere atque connectere , et quasi re-
nasci jubere ; deferre quod negaba-
tur , atque id præstare cunctis , quod
sæpe singuli non impetrassent ; pos-
tremo ipsum sibi eripere tot bene-
ficiorum occasiones , tam numerosam
obligandi imputandique materiam.
Indignum credo ei visum ab homine
peti , quod dii dedissent. Sorores
estis et fratres , avi et nepotes :
quid est ergo , cur rogetis ut sitis ? Vo-
bis estis. Quid pro cetera sua mode-
ratione non minus invidiosum putat
dare hereditatem , quam auferre.
Læti ergo adite honores , capessite

civitatem, neminem hoc necessitudinis abruptum, velut truncum amputatumque destituet: iisdem omnes quibus ante pignoribus, sed honestiores perfruentur. Ac ne remotus quidem jamque deficientis affinitatis gradus a qualibet quantitate vicesimam inferre cogetur; statuit enim communis omnium parens summam, quæ publicanum pati possit.

XL. Carebit onere vicesimæ parva et exilis hereditas: et, si ita gratus heres volet, tota sepulcro, tota funeri servetur: nemo observator, nemo castigato assistet. Cujuscumque modi ea pecunia ex hereditate alicujus obvenerit, securus habeat quietusque possideat. Ea lex vicesimæ dicta est, ut ad periculum

ejus perveniri nisi opibus non possit. Conversa est iniquitas in gratulationem, injuria in votum; optat heres ut vicesimam debeat. Additum est ut, qui ejusmodi ex causis in diem edicti vicesimam deberent, nondum tamen intulissent, non inferrent. At in præteritum subvenire, ne dii quidem possunt: tu tamen subvenisti, cavistique, ut desideret quisque debere, quod non esset postea debiturus. Idem effecisti, ne malos principes habuissemus: quo ingenio, si natura pateretur, quam libenter tot spoliatis, tot trucidatis sanguinem et bona refudisses? Vetuisti exigi, quod deberi non tuo seculo cœperat. Alius ut contumacibus irasceretur, tarditatemque solvendi, dupli vel et quadrupli irro-

gatione mulctaret ; tu nihil referre iniquitatis existimas , exigas , quod deberi non oportuerit ; an constituas , ut debeatur ?

XLI. Feres , Cæsar , curam et sollicitudinem consularem ; nam mihi cogitanti , eundem te collationes remisisse , donativum reddidisse , congiarium obtulisse , delatores abegisse , vectigalia temperasse , interrogandus videris , satisne computaveris imperii reditus ? an tantas vires habeat frugalitas principis , ut tot impendiis , tot erogationibus sola sufficiat ? Nam quid est causæ , cur aliis quidem , cum omnia raperent , et rapta retinerent , ut si nihil rapuissent , nihil retinuissent , defuerint omnia ? tibi , cum tam multa largiaris , nec auferas quidquam ,

omnia supersint? Numquam principibus defuerunt, qui fronte gravi et tristi supercilio utilitatibus fisci contumaciter adessent: et erant principes ipsi sua sponte avidi et rapaces, et qui magistris non egerent; plura tamen semper a nobis contra nos didicerunt: sed ad tuas aures cum ceteris omnibus, tum vel maxime avaris adulationibus obstructus est aditus. Silent ergo et quiescunt; et postquam non est cui suadeatur, qui suadeant non sunt. Quo evenit, ut tibi cum plurimum pro tuis, plus tamen pro nostris moribus debeamus.

XLII. Locupletabant et fiscum et ærarium non tam Voconię et Julię leges, quam majestatis singulare et unicum crimen eorum, qui

crimine vacarent. Hujus tu metum penitus sustulisti, contentus magnitudine, qua nulli magis caruerunt, quam qui sibi majestatem vindicabant. Reddita est amicis fides, liberis pietas, obsequium servis: verentur, et parent, et dominos habent. Non enim jam servi nostri principis amici, sed nos sumus; nec pater patriæ alienis se mancipiis cariorum, quam civibus suis credit. Omnes accusatore domestico liberasti, unoque salutis publicæ signo illud, ut sic dixerim, servile bellum sustulisti: in quo non minus servis, quam dominis præstitisti: hos enim securos, illos bonos fecisti. Non vis interea laudari, nec fortasse laudanda sint, grata sunt tamen recordantibus principem illum in ca-

pita dominorum servos subornantem, monstrantemque crimina, quæ tamquam delata puniret; magnum et inevitabile, ac toties cuique experiendum malum, quoties quisque similes principi servos haberet.

XLIII. In eodem genere ponendum est, quod testamenta nostra secura sunt, nec unus omnium, nunc quia scriptus, nunc quia non scriptus, heres es. Non tu falsis, non tu iniquis tabulis advocaris, nullius ad te iracundia, nullius impietas, nullius furor confugit; nec quia offendit alius, nuncuparis, sed quia ipse meruisti. Scriberis ab amicis, ab ignotis præteriris, nihilque inter privatum et principem interest, nisi quod nunc a pluribus amaris; nam et plures amas. Tene,

Cæsar, hunc cursum, et probabitur experimento, sitne feracius et uberius, non ad laudem modo, sed ad pecuniam principi, si herede illo mori homines velint, quam si cogantur. Donavit pater tuus multa, et ipse donasti: cesserit parum gratus; manent tamen ii, qui bonis ejus fruuntur, nihilque ex illis ad te, nisi gloria redit? Nam liberalitatem jucundiores debitor gratus, clariorem ingratus facit. Sed quis ante te laudem istam pecuniæ prætulit? quotusquisque principum ne id quidem in patrimoniis nostris suum duxit, quod esset de suo? Nonne ut regum, ita Cæsarum munera illitos cibis hamos, opertos præda laqueos æmulabantur? cum privatis facultatibus velut hausta et

multiplicata retro secum , quidquid attigerant referrent ?

XLIV. Quam utile est ad usum secundorum per adversa venisse ?

Vixisti nobiscum , periclitatus es , timuisti , quæ tunc erat innocentium vita. Scis et expertus es , quanto opere detestentur malos principes , etiam qui malos faciunt. Meministi quæ optare nobiscum , quæ sis queri solitus ; nam privato iudicio principem geris , meliorem imo te præstas , quam tibi alium precabare. Itaque sic imbuti sumus , ut , quibus erat summa votorum , melior pessimo princeps , jam non possimus nisi optimum ferre. Nemo est ergo tam tui , tam ignarus sui , ut locum ipsum post te concupiscat. Facilius est , ut esse aliquis succes-

sor tuus possit, quam ut velit. Quis enim curæ tuæ molem sponte subeat? quis comparari tibi non reformidet? Expertus et ipse es, quam sit onerosum succedere bono principi, et afferebas excusationem adoptati. An parva pronaque sunt ad æmulandum, quod nemo incolumitatem turpitudine rependit? Salva est omnibus vita, et dignitas vitæ, nec jam consideratus ac sapiens, qui ætatem in tenebris agit: eadem quippe sub principe virtutibus præmia, quæ in libertate; nec benefactis tantum ex conscientia merces. Amas constantiam civium, rectosque ac vividos animos non, ut alii, contundis ac deprimis, sed foves et attollis. Prodest bonos esse, cum sit satis abundeque, si

non nocet. His honores, his sacerdotia, his provincias offers: hi amicitia tua, hi iudicio florent. Acuntur isti integritatis et industriæ pretio. Similes, dissimiles alliciuntur: nam præmia bonorum malorumque, bonos ac malos faciunt. Pauci adeo ingenio valent, ut non turpe honestumque, prout bene ac secus cecidit, expetant fugiantve: ceteri, ubi laboris inertiae, vigilantiae somno, frugalitatis luxuriæ merces datur; eadem ista quibus alios artibus assecutos vident, consectantur; qualesque sunt illi, tales esse et videri volunt; et, dum volunt, fiunt.

XLV. Et priores quidem principes, excepto patre tuo, præterea uno aut altero, et nimis dixi, vitiis potius civium, quam virtutibus læ-

tabantur : primum quod in alio sua quemque natura delectat ; deinde , quod patientiores servitutis arbitrabantur , quos non deceret esse nisi servos. Horum in sinum omnia congerebant ; bonos autem otio , aut situ abstrusos et quasi sepultos , non nisi delationibus et periculis , in lucem ac diem proferebant. Tu amicos ex optimis legis : et hercule æquum est esse eos carissimos bono principi , qui invisī malo fuerint. Scis , ut sunt diversa natura dominatio et principatus ; ita non aliis esse principem gratiorem , quam qui maxime dominum graventur. Hos ergo provehis et ostentas , quasi specimen et exemplar , quæ tibi secta vitæ , quod hominum genus placeat : et ideo non censuram ad-

huc, non præfecturam morum recepisti, quia tibi beneficiis potius, quam remediis ingenia nostra experiri placet. Et alioquin nescio an plus moribus conferat princeps, qui bonos esse patitur, quam qui cogit. Flexibiles quamcumque in partem ducimur a principe, atque, ut ita dicam, sequaces sumus: huic enim cari, huic probati esse cupimus, quod frustra speraverunt dissimiles; eoque obsequii continuatione pervenimus, ut prope omnes homines unius moribus vivamus. Porro non tam sinistre constitutum est, ut, qui malum principem possumus, bonum non possimus imitari. Perge modo, Cæsar, et vim effectumque censuræ, tuum propositum, tui actus obtinebunt. Nam vita principis,

censura est, eaque perpetua. Ad hanc dirigimur, ad hanc convertimur; nec tam imperio nobis opus est, quam exemplo: quippe infidelis recti magister est metus. Melius homines exemplis docentur, quæ in primis hoc in se boni habent, quod approbant, quæ præcipiunt, fieri posse.

XLVI. Et quis terror valuisset efficere, quod reverentia tui effecit? Obtinuit aliquis, ut spectaculum pantomimorum populus romanus tolli pateretur, sed non obtinuit, ut vellet. Rogatus es tu, quod cogebat alius, coepitque esse beneficium, quod necessitas fuerat. Neque enim a te minore concentu ut tolleres pantomimos, quam a patre tuo ut restitueret, exactum est. Utrumque recte: nam et restitui oportebat, quos

sustulerat malus princeps , et tolli restitutos. In his enim quæ a malis bene fiunt, hic tenendus est modus , ut appareat auctorem displicuisse, non factum. Idem ergo populus ille , aliquando scenici imperatoris spectator et applausor , nunc in pantomimis quoque aversatur et damnat effeminatas artes , et indecora seculo studia. Ex quo manifestum est , principum disciplinam capere etiam vulgus , cum rem , si ab uno fiat , severissimam fecerint omnes. Macte hac gravitatis gloria , Cæsar, qua consecutus es, ut quod antea vis et imperium , nunc mores vocarentur. Castigaverunt vitia sua ipsi , qui castigari merebantur , iidemque emendatores , qui emendandi fuerant. Itaque nemo de severitate tua

queritur, et liberum est queri. Sed cum ita comparatum sit, ut de nullo minus principe querantur homines, quam de quo maxime licet, tuo in seculo nihil est quo non omne hominum genus lætetur et gaudeat. Boni provehuntur, mali (qui est tranquillissimus status civitatis) nec timent, nec timentur. Mederis erroribus, sed implorantibus, omnibusque quos bonos facis, hanc adstruis laudem, ne coegisse videaris.

XLVII. Quid vitam, quid mores juventutis, quam principaliter formas? quem honorem dicendi magistris, quam dignationem sapientiæ doctoribus habes? ut sub te spiritum et sanguinem, et patriam receperunt studia, quæ priorum tempo-

rum immanitas exsiliis puniebat? cum sibi vitiorum omnium conscius princeps inimicas vitiis artes non odio magis, quam reverentia relegaret. At tu easdem artes in complexu, oculis, auribus habes, præstas enim quæcumque præcipiunt; tantumque eas diligis, quantum ab illis probaris. An quisquam studia humanitatis professus, non cum omnia tua, tum vel in primis laudibus ferat admissionum tuarum facilitatem? Magno quidem animo parens tuus, hanc, ante vos principes, arcem, publicarum ædium nomine inscripserat; frustra tamen, nisi adoptasset, qui habitare ut in publicis posset. Quam bene cum titulo isto moribus tuis convenit? quamque omnia sic facis, tamquam non

alius inscripserit? Quod enim forum? quæ templa tam reserata? non Capitolium, ipsaque illa adoptionis tuæ sedes, magis publica, magis omnium. Nulli obices, nulli contumeliarum gradus; superatisque jam mille liminibus, ultra semper aliqua dura et obstantia. Magna ante te, magna post te, juxta te tamen maxima quies; tantum ubique silentium, tam altus pudor, ut ad parvos penates et larem angustum ex domo principis, modestiæ et tranquillitatis exempla referantur.

XLVIII. Ipse autem, ut excipis omnes! ut exspectas! ut magnam partem dierum inter tot imperii curas, quasi per otium transigis! Itaque non, ut alias, attoniti, nec ut periculum capitis adituri tardi-

tate, sed securi et hilares, cum commodum est, convenimus. Et admittente principe, interdum est aliquid, quod nos domi, quasi magis necessarium teneat. Excusati semper tibi, nec umquam excusandi sumus. Scis enim sibi quemque præstare, quod te videat, quod te frequentet: ac tanto liberalius ac diutius voluptatis hujus copiam præbes. Nec salutationes tuas fuga et vastitas sequitur: remoramur, resistimus ut in communi domo, quam nuper illa immanissima bellua plurimo terrore munierat; cum velut quodam specu inclusa, nunc propinquorum sanguinem lamberet, nunc se ad clarissimorum civium strages cædesque proferret. Obversabantur foribus horror et minæ, et

par metus admissis et exclusis. Ad hoc, ipse occursum quoque visuque terribilis, superbia in fronte, ira in oculis, femineus pallor in corpore, in ore impudentia multo rubore suffusa. Non adire quisquam, non alloqui audebat, tenebras semper secretumque captantem: nec umquam ex solitudine sua prodeuntem, nisi ut solitudinem faceret.

XLIX. Ille tamen quibus sibi parietibus et muris salutem suam tueri videbatur, dolum secum et insidias, et ultorem scelerum deum inclusit. Dimovit perfregitque custodias pœna, angustosque per aditus et obstructos, non secus ac per apertas fores et invitantia limina, irruit: longeque tunc illi divinitas sua, longe arcana illa cubilia sævique se-

cessus, in quos timore, et superbia, et odio hominum agebatur. Quanto nunc tutior, quanto securior eadem domus, postquam ejus non crudelitatis, sed amoris excubiis; non solitudine et claustris, sed civium celebritate defenditur. Ecquid ergo, discimus experimento, fidissimam esse principis custodiam, ipsius innocentiam? Hæc arx inaccessa, hoc inexpugnabile munimentum, munimento non egere. Frustra se terrore succinxerit, qui septus caritate non fuerit: armis enim arma irritantur. Num autem serias tantum partes dierum in oculis nostris coetuque consumis? non remissionibus tuis eadem frequentia eademque illa socialitas interest? non tibi semper

in medio cibus, semperque mensa communis? non ex convictu nostro mutua voluptas? non provocas, reddisque sermones? non ipsum tempus epularum tuarum, cum frugalitas contrahat, extendit humanitas? Non enim ante medium diem distentus solitaria coena spectator adnotatorque conviviiis tuis immi- nes, nec jejunis et inanibus plenus ipse eructans, non tam apponis, quam objicis cibos, quos dedigneris attingere: ægreque perpessus superbam illam convictus simulatio- nem, rursus te ad clandestinam ga- neam, occultumque luxum refers. Ergo non aurum, nec argentum, nec exquisita ingenia coenarum, sed sua- vitatem tuam jucunditatemque mi- ramur: quibus nulla satietas adest,

quando sincera omnia, et vera, et ornata gravitate. Neque enim aut peregrinae superstitionis ministeria, aut obscoena petulantia mensis principis oberrat, sed benigna invitatio, et liberales joci, et studiorum honor. Inde tibi parcus et brevis somnus, nullumque amore nostri angustius tempus, quam quod sine nobis agis.

L. Sed cum rebus tuis ut participes perfruamur, quæ habemus ipsi, quam propria, quam nostra sunt! Non enim exturbatis prioribus dominis, omne stagnum, omnem lacum, omnem etiam saltum immensa possessione circumvenis, nec unius oculis flumina, fontes, maria deserviunt. Est, quod Cæsar non suum videat: tandemque imperium prin-

cipis , quam patrimonium majus est. Multa enim ex patrimonio refert in imperium , quæ priores principes occupabant , non ut ipsi fruerentur , sed ne quis alius. Ergo in vestigia sedesque nobilium immigrant pares domini ; nec jam clarissimorum virorum receptacula habitatore servo teruntur , aut foeda vastitate procumbunt. Datur intueri pulcherrimas ædes , deterso situ , auctas ac vigentes. Magnum hoc tuum non erga homines modo sed erga tecta ipsa meritum , sistere ruinas , solitudinem pellere , ingentia opera eodem quo exstructa sunt animo , ab interitu vindicare. Muta quidem illa et anima carentia , sentire tamen et lætari videntur , quod niteant , quod frequententur , quod aliquando

cœperint esse domini non servientis. Circumfertur sub nomine Cæsaris tabula ingens rerum venalium, quod sit detestanda avaritia illius, qui tam multa concupiscebat, cum haberet supervacua tam multa: tum exitialis apud principem, huic laxior domus, illi amœnior villa. Nunc princeps in hæc eadem dominos quærit; ipse inducit; ipsos illos magni aliquando imperatoris hortos, illud numquam nisi Cæsaris suburbanum, licemur, emimus, implemus. Tanta benignitas principis, tanta securitas temporum est, ut ille nos principalibus rebus existimet dignos; nos non timeamus, quod digni esse videmur. Nec vero cendi tantum civibus tuis copiam præbes, sed amœnissima quæque largi-

ris et donas. Ita, inquam, donas in quæ electus, in quæ adoptatus es. Transfers quod iudicio accepisti, ac nihil magis tuum credis, quam quod per amicos habes.

LI. Idem tam parcus in ædificando, quam diligens in tuendo. Itaque non, ut ante, immanium transvectione saxorum urbis tecta quatiuntur; stant securæ domus, nec jam templa nutantia. Satis est tibi nimiumque, cum successeris frugalissimo principi, magnum rejicere aliquid et amputare ex his, quæ princeps tamquam necessaria reliquit. Præterea pater tuus usibus suis detrahebat, quæ fortuna imperii dederat, tu tuis quod pater. At quam magnificus in publicum es? hinc porticus, inde delubra occulta

celeritate properantur, ut non consummata, sed tantum commutata videantur. Hinc immensum latus Circi templorum pulchritudinem provocat; digna populo victore gentium sedes, nec minus ipsa visenda, quam quæ ex illa spectabuntur. Visenda autem, cum cetera specie, tum quod æquatus plebis ac principis locus. Siquidem per omne spatium una facies, omnia continua et paria, nec magis proprius spectandi Cæsaris suggestus, quam propria, quæ spectet. Licebit ergo civibus tuis invicem contueri, dabitur non cubiculum principis, sed ipsum principem cernere, in publico, in populo sedentem; populo, cui locorum quinque millia adjecisti. Auxeras enim numerum ejus congiarii facilitate,

maioresque in posterum suscipi liberalitatis tuæ fide jusseras.

LII. Horum unum si præstitisset alius, illi jamdudum radiatum caput et media inter deos sedes auro staret, aut ebore; augustioribusque aris, et grandioribus victimis invocaretur. Tu delubra non nisi adoraturus intras, tibi maximus honor excubare pro templis, postibusque prætexi. Sic fit ut dei summum inter homines fastigium servent, eum deorum ipse non sis adeptus. Itaque tuam statuam in vestibulo Jovis Optimi Maximi, unam alteramve, et hanc æream cernimus: at paulo ante aditus omnes, omnes gradus, totaque area, hinc auro, hinc argento relucebat, seu potius polluebatur; cum incesti principis

statuis permixta deorum simulacra
sorderent. Ergo istæ quidem æreæ
et paucae manent, manebuntque
quamdiu templum ipsum: illæ au-
tem aureæ et innumerabiles, strage
et ruina publico gaudio litaverunt.
Juvabat illidere solo superbissimos
vultus, instare ferro, sævire secu-
ribus, ut si singulos ictus sanguis
dolorque sequeretur. Nemo tam
temperans gaudii seræque lætitiæ,
quin, instar ultionis, videretur cer-
nere laceros artus, truncata mem-
bra; postremo truces horrendas-
que imagines objectas excoctasque
flammis, ut ex illo terrore et minis,
in usum hominum ac voluptates
ignibus mutarentur. Simili reve-
rentia, Cæsar, non apud genium
tuum bonitati tuæ gratias agi, sed

apud numen Jovis Optimi Maximi pateris. Illi debere nos, quidquid tibi debeamus, illius quod benefacias muneris esse, qui te dedit. Ante quidem ingentes hostiarum greges, per Capitolinum iter, magna sui parte velut intercepti, divertere via cgebantur; cum sævissimi domini atrocissima effigies tanto victimarum cruore coleretur, quantum ipse humani sanguinis profunde-
debat.

LIII. Omnia, Patres conscripti, quæ de aliis principibus a me aut dicuntur, aut dicta sunt, eo pertinent, ut ostendam, quam longa consuetudine corruptos depravatosque mores principatus parens noster reformet et corrigat: alioqui nihil non parum grate sine comparatione

laudatur. Præterea hoc primum erga optimum imperatorem piorum civium officium est, insequi dissimiles : neque enim satis amarint bonos principes, qui malos satis non oderint. Adjice, quod imperatoris nostri non aliud amplius ac diffusius meritum est, quam quod insectari malos principes tutum est. An excidit dolori nostro modo vindicatus Nero? Permitteret, credo, famam vitamque ejus carpi, qui mortem ulcisceretur; nec ut in se dicta interpretaretur, quæ de simillimo dicerentur. Quare ego te, Cæsar, muneribus omnibus tuis, omnibus comparo, multis antepono; quod licet nobis, et in præteritum de malis imperatoribus quotidie vindicari, et futuros sub exemplo præ-

monere, nullum locum, nullum esse tempus, quo funestorum principum manes, a posterorum exsecrationibus conquiescant. Quo constantius, Patres conscripti, et dolores nostros et gaudia proferamus; lætemur his, quibus fruimur, ingemiscamus illis, quæ patiebamur. Simul utrumque faciendum est sub bono principe. Hoc secreta nostra, hoc sermones, hoc ipsæ gratiarum actiones agant; meminerintque sic maxime laudari incolumem imperatorem, si priores secus meriti reprehendantur. Nam cum de malo principe posteri tacent, manifestum est eadem facere præsentem.

LIV. Et quis jam locus miseræ adulationis manebat, cum laudes imperatorum ludis etiam et com-

missionibus celebrarentur, saltarenturque; atque in omne ludibrium effeminatis vocibus, modis, gestibus frangerentur? Sed illud indignum, quod eodem tempore in senatu et in scena, ab histrione et a Consule laudabantur. Tu procul a tui cultu ludicras artes removisti. Seria ergo te carmina, honorque æternus annalium, non hæc brevis et pudenda prædicatio colit: quin etiam tanto majore consensu in venerationem tui theatra ipsa consurgent, quanto magis de te scenæ silebunt. Sed quid ego istud admiror? cum eos quoque honores, qui tibi a nobis offeruntur, aut delibare parcissime, aut omnino soleas recusare? Nihil ante tam vulgare, tam parvum in senatu agebatur, ut non laudibus principum im-

moraretur, quibuscumque censendi necessitas accidisset. De ampliando numero gladiatorum, aut de instituendo collegio fabrorum consulebamus; et quasi prolatis imperii finibus, nunc ingentes arcus, excursosque templorum fastigium titulos, nunc menses etiam, nec hos singulos, nomini Cæsarum dicabamus: patiebantur illi, et quasi meruissent, lætabantur. At nunc quis nostrum, tamquam oblitus ejus, de quo refertur, censendi officium principis honore consumit? Tuæ moderationis hæc laus, constantia nostra; et tibi obsequimur, quod in curiam, non ad certamen adulationum, sed ad usum munusque justitiæ convenimus; hanc simplicitati tuæ, veritatique gratiam relaturi,

ut te, quæ vis, velle, quæ non vis, nolle credamus. Incipimus inde, desinimus ibi, a quo incipi, in quo desini sub alio principe non posset. Nam plerosque ex decretis honoribus et alii non receperunt, nemo ante tantus fuit, ut crederetur noluisse decerni. Quod ego titulis omnibus speciosius reor, quando non trabibus, aut saxis nomen tuum, sed monumentis æternæ laudis inciditur.

LV. Ibit in secula, fuisse principem, cui florenti et incolumi, numquam nisi modici honores, sæpius nulli decernerentur. Et sane, si velimus cum priorum temporum necessitate certare, vincemur: ingeniosior est enim ad excogitandum simulatio veritate, servitus liber-

tate, metus amore. Simul cum jam-
pridem novitas omnis adulatione
consumpta sit, non alius erga te
novus honor superest, quam si ali-
quando de te tacere audeamus. Age,
si quando pietas nostra silentium
rupit, et verecundiam tuam vicit,
quæ qualiaque decernimus nos, tu
non recusas? ut appareat, non su-
perbia et fastidio te amplissimos ho-
nores repudiare, qui minores non
dedigneris. Pulchrius hoc, Cæsar,
quam si recusares omnes. Nam re-
cusare omnes, ambitionis; modera-
tionis est, eligere parcissimos. Quo
temperamento et nobis et ærario
consulis, nobis quidem, quod omni
liberas suspicione, ærario autem,
quod sumptibus ejus adhibes mo-
dum, ut qui exhaustum non sis in-

nocentium bonis repleturus. Stant igitur effigies tuæ, quales olim ob egregia in rempublicam merita privatis dicabantur: visuntur eadem e materia Cæsaris statuæ, qua Brutorum, qua Camillorum. Nec discrepat causa; illi enim reges hostemque victorem mœnibus depulerunt: hic regnum ipsum, quæque alia captivitas gignit, arcet ac submovet, sedemque obtinet principis, ne sit domino locus. Ac mihi intuenti sapientiam tuam, minus mirum videtur, quod mortales istos caducosque titulos aut depreceris, aut temperes. Scis enim ubi vera principis, ubi sempiterna sit gloria, ubi sint honores in quos nihil flammis, nihil senectuti, nihil successoribus liceat. Arcus enim et statuas, aras etiam

templaque demolitur et obscurat
oblivio, negligit carpitque posteri-
tas: contra, contemptor ambitionis,
et infinitæ potestatis domitor ac fre-
nator animus, ipsa vetustate flores-
cit, nec ab ullis magis laudatur,
quam quibus minime necesse est.
Præterea, ut quisque factus est prin-
ceps, ex templo fama ejus, incertum
bona an mala, certum æterna est.
Non ergo perpetua principi fama,
quæ invitum manet; sed bona con-
cupiscenda est, ea porro non imagi-
nibus et statuīs, sed virtute ac me-
ritis prorogatur. Quin etiam leviora
hæc, formam principis, figuramque
non aurum melius, vel argentum,
quam favor hominum exprimat, te-
neatque. Quod quidem prolixè tibi
cumulateque contingit, cujus lætis-

sima facies, et amabilis vultus in omnium civium ore, oculis, animo sedet.

LVI. Annotasse vos credo, Patres conscripti, jamdudum me non eligere quæ referam; propositum est enim mihi principem laudare, non principis facta. Nam laudabilia multa etiam mali faciunt; ipse laudari, nisi optimus, non potest. Quare non alia major, Imperator Auguste, gloria tua, quam quod agentibus tibi gratias nihil velandum est, nihil omitendum est. Quid est enim in principatu tuo, quod cujusquam prædicatione vel transilire, vel prætervehi debeat? quod momentum, quod immo temporis punctum aut beneficio sterile, aut vacuum laude? non omnia ejusmodi, ut is optime te lau-

dasse videatur, qui narraverit fidelissime? Quo fit, ut prope in immensum diffundatur oratio mea, et necdum de biennio loquor. Quam multa dixi de moderatione, et quanto plura adhuc restant! ut illud quod secundum consulatum recepisti, quia princeps et pater defererebat. At postquam ad te imperii summam, et cum omnium rerum, tum etiam tui potestatem dii transtulerint, tertium consulatum recusasti, cum agere tam bonum consulem posses. Magnum est, differre honorem; gloriam, majus. Gestum consulatum mirer, an non receptum? Gestus non in hoc urbis otio, et intimo sinu pacis, sed juxta barbaras gentes, ut illi solebant, quibus erat moris, paludamento mutare prætextam, igno-

tasque terras victoria sequi. Pulchrum imperio, gloriosum tibi, cum te socii atque amici sua in patria, suis in sedibus adierunt. Decora facies consulis; multa post secula tribunal viridi cespite exstructum, nec fascium tantum, sed pilorum signorumque honore circumdatum. Augebant majestatem præsentis diversi postulantium habitus, ac dissonæ voces, raraque sine interprete oratio. Magnificum est civibus jura, quid hostibus reddere? Speciosum certam fori pacem, quid immanes campos sella curuli, victorisque vestigio premere? Imminere minacibus ripis tutum quietumque; quid spernere barbaros fremitus hostilemque terrorem, non armorum magis, quam togarum ostentatione

compescere? Itaque non te apud imagines, sed ipsum præsentem audientemque consalutabant Imperatorem, nomenque quod alii domitis hostibus, tu contemptis merebare.

LVII. Hæc laus acti consulatus, illa dilati, quod adhuc initio principatus, ut jam exsatiatus honoribus et expletus, consulatum recusasti, quem novi imperatores destinatum aliis, in se transferebant. Fuit etiam, qui in principatus sui fine consulatum, quem dederat ipse, magna ex parte jam gestum extorqueret et raperet. Hoc ergo honore quem et incipientes principes, et desinences adeo concupiscunt, ut auferant; tu, otioso ac vacante, privatis cessisti. Invidiosusne erat aut tibi tertius consulatus, aut principi primus?

Nam secundum imperator quidem, sub imperatore tamen inisti; nihilque imputari in eo vel honori potest, vel exemplo, nisi obsequium. Ita vero, quæ civitas quinquies atque etiam sexies consules vidit, non illos, qui expirante jam libertate, per vim ac tumultum creabantur, sed quibus sepositis et absentibus in rura sua consulatus ferebantur. In hac civitate tertium consulatum, princeps generis humani, ut prægravem recusasti? Tantone Papiriis etiam et Quinctiis moderatior Augustus, et Cæsar, et pater patriæ? At illos respublica ciebat: quid te non eadem respublica? non senatus? non consulatus ipse, qui sibi tuis humeris attolli et augescere videtur.

LVIII. Non te ad exemplar ejus voco, qui continuis consulatibus fecerat longum quemdam, et sine discrimine annum : his te confero, quos certum est, quoties consules fuerunt, non sibi præstitisse. Erat in senatu ter consul, cum tu tertium consulatum recusabas. Onerosum nescio quid verecundiæ tuæ consensus noster indixerat, ut princeps toties consul esses, quoties senator tuus; nimia modestia istud, etiam privatus, recusasses. An consularis viri triumphalisque filius, cum tertio consul creatur, ascendit? non debitum hoc illi? non vel sola generis claritate promeritum? Contigit ergo privatis aperire annum, fastosque reserare : et hoc quoque redditæ libertatis indicium

fuit, quod consul alius, quam Cæsar esset. Sic exactis regibus coepit liber annus; sic olim servitus pulsa, privata fastis nomina induxit. Miseros ambitionis, qui ita consules semper, ut semper principes erant! quamquam non ambitio magis, quam livor et malignitas videri potest, omnes annos possidere, summumque illud purpuræ decus non nisi præcerptum præfloratumque transmittere. Tuam vero magnanimitatem, an modestiam, an benignitatem prius mirer? Magnanimitas fuit, expetito semper honore abstinere; modestia cedere; benignitas per alios frui.

LIX. Sed jam tempus est te ipsi consulatui præstare, ut maiorem eum suscipiendo gerendoque facias.

Nam sæpius recusare, ambiguum,
ac potius illam interpretationem
habet, tamquam minorem putes.
Tu quidem ut maximum recusasti;
sed hoc persuadere nemini poteris,
nisi aliquando et non recusaveris.
Cum arcus, cum tropæa, cum sta-
tuas deprecaris, tribuenda est ve-
recundiæ tuæ venia; illa enim sane
tibi dicantur. Cum vero postula-
mus, ut futuros principes doceas
inertiæ renuntiare, paulisper deli-
cias differre, paulisper et saltem
ad brevissimum tempus, ex illo fe-
licitatis somno velut excitatos, in-
duere prætextam, quam cum dare
possent, occuparint; ascendere cu-
rulem, quam detineant; esse deni-
que quod concupierunt, nec ideo
tantum velle consules fieri, ut fue-

rint. Gessisti alterum consulatum, scio; illum exercitibus, illum provinciis, illum etiam exteris gentibus poteris imputare, non potes nobis. Audivimus quidem te omne munus consulis obiisse, sed audivimus. Diceris justissimus, humanissimus, patientissimus fuisse, sed diceris. Æquum est aliquando nos iudicio nostro, nostris oculis, non famæ semper et rumoribus credere. Quousque absentes de absente gaudebimus? liceat experiri, an aliquid superbiæ tibi ille ipse secundus consulatus attulerit. Multum in commutandis moribus hominum mediis annus valet, in principum plus. Didicimus quidem, cui virtus aliqua contingat, omnes inesse; cupimus tamen experiri, an nunc quo-

que una eademque res sit, bonus consul et bonus princeps. Nam præter id, quod est arduum, duas easque simul capere potestates summas: tum inest utrique nonnulla diversitas, cum principem quam simillimum esse privato, consulemque quam dissimillimum deceat.

LX. Atque ego video proximo anno consulatus recusandi hanc præcipuam fuisse rationem, quod eum absens gerere non poteras: sed jam urbi votisque publicis redditus, quid est, in quo magis sis approbaturus, quæ quantaque fuerint, quæ desiderabamus? Parum est ut in curiam venias, nisi et convoces: ut intersis senatui, nisi et præsideas: ut censes audias, nisi et perroges. Vis illud augustissimum consulum ali-

quando tribunal, majestati suæ red-
dere? ascende. Vis constare reve-
rentiam magistratibus, legibus auc-
toritatem, modestiam postulanti-
bus? adi. Quod enim interesset rei-
publicæ si privatus esses, consulem
te haberet tantum, an et senato-
rem; hoc nunc scito interesse, prin-
cipem te habeat tantum, an et con-
sulem. His tot tantisque rationibus,
quamquam multum reluctata vere-
cundia principis nostri, tandem ta-
men cessit. At quemadmodum ces-
sit? non se ut privatis, sed ut pri-
vatos pares sibi faceret. Recepit
enim tertium consulatum, ut daret.
Noverat moderationem hominum,
noverat pudorem, qui non sustine-
rent tertio consules esse, nisi cum
ter consule. Bellorum istud sociis

olim periculorum consortibus, parce tamen tribuebatur; quod tu singularibus viris, ac de te quidem bene ac fortiter præstitisti, sed in toga meritis. Utriusque cura, utriusque vigilantia obstrictus es, Cæsar; sed in principe rarum ac prope insolitum est, ut se putet obligatum, aut si putet, amet. Debes ergo, Cæsar, et solvis. Sed cum ter consules facis, non tibi magnus princeps, sed non ingratus amicus videris. Quinetiam perquam modica quædam civium merita, fortunæ tuæ viribus in majus extollis; efficis enim ut tantum tibi quisque præstitisse videatur, quantum a te recipit. Quid isti benignitati precer? nisi ut semper obliges, obligeris; incertumque facias, utrum magis expe-

diat civibus tuis debere tibi, an præstitisse.

LXI. Equidem illum antiquum senatum contueri videbar, cum ter consule assidente, tertio consulem designatum rogari sententiam cernerem. Quanti tunc illi, quantusque tu? Accidit quidem ut corpora quamlibet ardua et excelsa, prioribus admota, decrescant; item ut altissimæ civium dignitates, collatione fastigii tui, quasi deprimantur, quantoque propius ad magnitudinem tuam ascenderint, tantum etiam a sua descendisse videantur. Illos tamen tu, quamquam non potuisti tibi æquare, cum velles, adeo in edito collocasti, ut tantum super ceteros, quantum infra te cernerentur. Si unius tertium consulatum

eumdem in annum, in quem tuum, contulisses, ingentis animi specimen haberetur. Ut enim felicitatis est, quantum velis, posse, sic magnitudinis, velle, quantum possis. Laudandus quidem et ille qui tertium consulatum meruit, sed magis, sub quo meruit. Magnus memorandusque, qui tantum præmium cepit, sed major, qui capienti dedit. Quid? quod duos pariter tertio consulatu collegas tui sanctitate decorasti? ut sit nemini dubium, hanc tibi præcipuam causam fuisse extendendi consulatus tui, ut duorum consulatus amplecteretur, et collegam te non uni daret. Uterque nuper consulatum alterum gesserat a patre tuo, id est, quanto minus quam a te datum: utriusque adhuc oculis paulo

ante dimissi fasces oberrabant : utriusque sollemnis ille lictorum et prænuntius clamor auribus insederat ; cum rursus curulis , rursusque purpura , ut olim , cum hostis in proximo , et in summum discrimen adducta respublica expertum honoribus virum posceret , non consulatus hominibus iisdem , sed iidem homines consulatibus reddebantur. Tanta tibi benefaciendi vis , ut indulgentiam tuam necessitas æmuletur. Modo prætextas exuerant , resumant : modo lictores abire jussuerant , revocent : modo gratulantes amici recesserant , revertantur. Hominisne istud ingenium est ? hominis potestas ? renovare gaudia , redintegrare lætitiā , nullamque requiem gratulationis dare ; neque

alia repetendis consulatibus intervalla permittere, nisi dum finiuntur? Facias ista semper, nec umquam in hoc opere, aut animus tuus aut fortuna lassetur: des quam plurimis tertios consulatus, et cum plurimis tertios consulatus dederis, semper tamen plures, quibus debeas dare, supersint.

LXII. Omnium quidem beneficiorum, quæ merentibus tribuuntur, non ad ipsos gaudium magis, quam ad similes redundat: præcipue tamen ex horum consulatu, non ad partem aliquam senatus, sed ad totum senatum tanta lætitia pervenit, ut eundem honorem omnes sibi et dedisse et accepisse videantur. Nempe enim hi sunt, quos senatus cum publicis sumptibus mi-

nuendis optimum quemque præficeret, elegit equidem primos. Hoc est igitur, hoc est, quod penitus illos animo Cæsaris insinuavit. An parum sæpe experti sumus hanc esse rerum conditionem, ut senatus favor apud principem aut prosit, aut noceat? Nonne paulo ante nihil magis exitiale erat, quam illa principis cogitatio? hunc senatus probat, hic senatui carus est. Oderat, quos nos amaremus; sed et nos, quos ille. Nunc inter principem senatumque dignissimi cujusque caritate certatur; demonstramus invicem, credimus invicem; quodque maximum amoris mutui signum est, eosque amamus. Proinde, Patres conscripti, favete aperte, diligite constanter. Non jam dissimulandus

est amor, ne noceat: non premendum odium, ne prosit. Eadem Cæsar, quæ senatus, probat improbatque; vos ille præsentēs, vos etiam absentes in consilio habet. Tertio consules fecit, quos vos elegeratis, et fecit hoc ordine, quo electi a vobis erant. Magnus uterque honor vester, sive eosdem maxime diligit, quos scit vobis esse carissimos; sive illis neminem præfert, quamvis aliquem magis amet. Proposita sunt senioribus præmia, juvenibus exempla. Adeant, frequentent securas tandem ac patentes domos. Quisquis probatos senatui viros suspicit, hic maxime principem promeretur. Sibi enim accrescere putat, quod cuique adstruatur; nullamque in eo gloriam ponit, quod sit omnibus

major, nisi maximi fuerint, quibus major est. Persta, Cæsar, in ista ratione propositi, talesque nos crede, qualis fama cujusque est. Huic aures, huic oculos intende; ne respexeris clandestinas existimationes, nullisque magis, quam audientibus insidiantes susurros. Melius omnibus, quam singulis creditur: singuli enim decipere et decipi possunt; nemo omnes, neminem omnes fefellerunt.

LXIII. Revertor jam ad consulum tuum; etsi sunt quædam ad consulatum quidem pertinentia, ante consulatum tamen: in primis, quod comitiis tuis interfuisti, candidatus non consulatus tantum, sed immortalitatis, et gloriæ, et exempli, quod sequerentur boni principes, mali mirarentur. Vidit te po-

pulus romanus in illa vetere potestatis suæ sede : perpessus es longum illud carmen comitiorum , nec jam irridendam moram ; consulque sic factus es , ut unus ex nobis , quos facis consules. Quotusquisque principum antecedentium honorem istum aut consulatui habuit , aut populo ? Non alii marcidi somno hesternaque coena redundantes , comitiorum suorum nuntios operiebantur ? Alii sane pervigiles et insomnes , sed intra cubilia sua , illis ipsis consulibus , a quibus consules renuntiabantur , exsilia et cædem machinabantur. O prava et inscia veræ majestatis ambitio , concupiscere honorem , quem dedigneris , dedignari , quem concupieris ! cumque ex proximis hortis campum et

..

comitia prospectes, sic ab illis abesse, tamquam Danubio, Rhenoque dirimare ! Averseris tu honori tuo sperata suffragia, renuntiarique te consulem jussisse contentus, liberæ civitatis ne simulationem quidem serves? abstineas denique comitiis, abstrusus atque abditus; quasi illic tibi non consulatus detur, sed abrogetur imperium ? Hæc persuasio superbissimis dominis erat, ut sibi viderentur principes esse desinere, si quid facerent tamquam senatores. Plerique tamen non tam superbia, quam metu quodam submovebantur. An stuprorum sibi incestarumque noctium conscii, auspicia polluere, sacratumque campum nefario auderent contaminare vestigio ? non adeo deos hominesque contempserant, ut in

illa speciosissima sede hominum deorumque coniectos in se oculos ferre ac perpeti possent. Tibi contra et moderatio tua suasit et sanctitas, ut te et religioni deorum, et judiciis hominum exhiberes. Alii Consulatū ante, quam acciperent, tu et dum accipis, meruisti.

LXIV. Peracta erant solemnia comitiorum, si principem cogitares; jamque se omnis turba commoverat, cum tu, mirantibus cunctis, accedis ad consulis sellam, adigendum te præbes in verba principibus ignota, nisi cum jurare cogerent alios. Vides quam necessarium fuit consulatum non recusare? non putassemus istud facturum te fuisse, si recusasses. Stupeo, Patres conscripti, necdum satis aut oculis meis aut auribus

credo ; atque idemtidem me , an audierim , an viderim , interrogo. Imperator ergo , et Cæsar , et Augustus , pontifex maximus , stetit ante gremium consulis , seditque consul , principe ante se stante , et sedit inturbatus , interritus , et tamquam ita fieri soleret ? quinetiam sedens præivit jusjurandum , et ille juravit , expressit , explanavitque verba , quibus caput suum , domum suam , si scienter fefellisset , deorum iræ consecraret ? Ingens , Cæsar , et par gloria tua , sive fecerint istud postea principes , sive non fecerint. Ullane satis prædicatio digna est , idem tertio consulem fecisse , quod primo ? idem principem , quod privatum ? idem imperatorem , quod sub imperatore ? Nescio jam ,

nescio pulchriusne sit istud, quod praeunte nullo, an hoc, quod alio praeunte jurasti.

LXV. In rostris quoque simili religione ipse te legibus subjecisti, legibus, Cæsar, quas nemo principi scripsit. Sed tu nihil amplius vis tibi licere, quam nobis; sic fit ut nos tibi plus velimus. Quod ego nunc primum audio, nunc primum disco: non est princeps supra leges, sed leges supra principem. Idemque Cæsari consuli, quod ceteris non licet. Jurat in legem attendentibus diis; nam cui magis, quam Cæsari attendant? jurat observantibus his, quibus idem jurandum est: non ignarus alioquin nemini religiosius, quod juraverit, custodiendum, quam cujus maxime interest non pejerare. Itaque et

abiturus consulatu jurasti, te nihil contra leges fecisse. Magnum hoc erat, cum promitteres; majus, postquam præstitisti. Jam toties procedere in rostra, inascensumque illum superbiæ principum locum terere, hic suscipere, hic ponere magistratus, quam dignum te, quamque diversum consuetudine illorum, qui pauculis diebus gestum consulatum, immo non gestum, abjiciebant per edictum! Hoc pro concione, pro rostris, pro jurejurando: scilicet, ut primis extrema congruerent; utque hoc solo intelligerentur ipsi consules fuisse, quod alii non fuissent.

LXVI. Non transilivi, Patres conscripti, principis nostri consulatum, sed eundem in locum con-

tuli, quidquid de jurejurando dicendum erat. Neque enim, ut in sterili jejunaque materia, eandem speciem laudis diducere ac spargere, atque idemtidem tractare debemus. Illuxerat primus consulatus tui dies, quo tu curiam ingressus, nunc singulos, nunc universos adhortatus es, resumere libertatem, capessere quasi communis imperii curas, invigilare publicis utilitatibus et insurgere. Omnes ante te eadem ista dixerunt, nemini tamen ante te creditum est. Erant sub oculis naufragia multorum, quos insidiosa tranquillitate provectos improvisus turbo perculerat. Quod enim tam infidum mare, quam blanditiæ principum illorum, quibus tanta levitas, tanta fraus, ut felicius esset

iratos , quam propitios habere ? Te vero securi et alacres , quo vocas , sequimur. Jubes esse liberos ? erimus : jubes , quæ sentimus , promere in medium ? proferemus : neque enim adhuc ignavia quadam et insito torpore cessavimus. Terror et metus , et misera illa ex periculis facta prudentia monebat , ut a republica (erat autem omnino nulla respublica) oculos , aures , animos averteremus. At nunc tua dextera , tuisque promissis freti et innixi , obsepta diutina servitute ora reseramus , frenatamque tot malis linguam resolvimus. Vis enim tales esse nos , quales jubes ; nihilque exhortationibus tuis fucatum , nihil subdolum ; denique quod credentem fallere paret , non sine pe-

riculo fallentis: neque enim umquam deceptus est princeps, nisi qui prius ipse decepit.

LXVII. Equidem hunc parentis publici sensum, cum ex oratione ejus, tum pronunciatione ipsa perspexisse videor. Quæ enim illa gravitas sententiarum? quam in affectata veritas verborum? quæ asseveratio in voce? quæ affirmatio in vultu? quanta in oculis, habitu, gestu, toto denique corpore fides? Tenebit ergo semper quod suaserit, scietque nos, quoties libertatem, quam dedit, experiemur, sibi parere: nec verendum est, ne incautos putet, si fidelitate temporum constanter utamur, quos meminit sub malo principe aliter vixisse. Nuncupare vota et pro æternitate imperii, et pro salute civium,

immo pro salute principum, ac propter illos pro æternitate imperii, solebamus. Hæc pro imperio nostro, in quæ sint verba suscepta, operæ pretium est annotare: Si bene rempublicam, et ex utilitate omnium rexeris. Digna vota, quæ semper suscipiantur, semperque solvantur. Egit cum diis, ipso te auctore, Cæsar, respublica, ut te sospitem incolumemque præstarent, si tu ceteros præstitisses: si contra, illi quoque a custodia tui capitis oculos dimoverent, teque relinquerent votis, quæ non palam susciperentur. Alii se superstites reipublicæ optabant faciebantque: tibi salus tua invisæ est, si non sit cum reipublicæ salute conjuncta. Nihil pro te pateris optari, nisi expediat optantibus, omni-

busque annis in consilium de te deos mittis, exigisque ut sententiam suam mutant, si talis esse desieris, qualis electus es. Sed ingenti conscientia, Cæsar, pacisceris cum diis, ut te, si mereberis, servent; cum scias, an merearis, neminem magis, quam deos scire. Nonne vobis, Patres conscripti, hæc diebus ac noctibus agitare secum videtur? Ego quidem in me, si omnium utilitas ita posceret, etiam præfecti manum armavi: sed ne deorum quidem aut iram, aut negligentiam deprecor: quæso immo et obtestor, ut ne umquam pro me vota respublica invita suscipiat; aut, si susceperit invita, ne debeat.

LXVIII. Capis ergo, Cæsar, salutis tuæ gloriosissimum fructum ex consensu deorum: nam cum exci-

pias , ut ita demum te dii servent ,
si bene rempublicam , et ex utilitate
omnium rexeris ; certus es te bene
rempublicam gerere , cum servent.
Itaque securus tibi et lætus dies
exit , qui principes alios cura et metu
distinebat , cum suspensi et attoniti ,
parumque confisi patientia nostra ,
hinc atque inde publicæ servitutis
nuntios exspectarent. Ac si forte
aliquos flumina , nives , venti præ-
pedissent , statim hoc illud esse cre-
debant , quod merebantur : nec erat
discrimen ullum pavoris ; propterea
quod cum a malo principe tamquam
successor timeatur , quisque est di-
gnior ; cum sit nemo non dignior ,
omnes timentur. Tuam securitatem
non mora nuntiorum , non littera-
rum tarditas differt : scis tibi ubique

jurari, cum ipse juraveris omnibus. Nemo hoc sibi non præstat: amamus quidem te, in quantum mereris; istud tamen non tui facimus amore, sed nostri: nec umquam illucescat dies, quo pro te nuncupet vota, non utilitas nostra, sed fides, Cæsar. Turpis tutela principis cui potest imputari. Queri libet, quod in secreta nostra non inquirent principes, nisi quos odimus. Nam si eadem cura bonis, quæ malis esset, quam ubique admirationem tui, quod gaudium exultationemque deprehenderes? quos omnium cum conjugibus ac liberis, quos etiam cum domesticis aris focisque sermones? Scires mollissimis istis auribus parci, et alioquin cum sint odium amorque contraria, hoc perquam simile ha-

bent, quod ibi intemperantius amamus bonos principes, ubi liberius malos odimus.

LXIX. Cepisti tamen et affectus nostri et iudicii experimentum, quantum maximum præsens capere potuisti, illo die, quo sollicitudini pudorique candidatorum ita consuluisti, ne ullius gaudium alterius tristitia turbaret. Alii cum lætitia, alii cum spe recesserunt: multis gratulandum, nemo consolandus fuit. Nec ideo segnius juvenes nostros exhortatus es, senatum circumirent, senatui supplicarent, atque ita a principe sperarent honores, si a senatu petissent. Quo quidem in loco, si quibus opus exemplo, adjecisti, ut te imitarentur. Arduum, Cæsar, exemplum, et

quod imitari non magis quisque candidatorum , quam principum possit. Quis enim vel uno die reverentior senatus candidatus, quam tu, cum omni vita, tum illo ipso tempore, quo judicas de candidatis? An aliud a te, quam senatus reverentia, obtinuit, ut juvenibus clarissimæ gentis debitum generi honorem, sed ante, quam deberetur, offerres? Tandem ergo nobilitas non obscuratur, sed illustratur a principe: tandem illos ingentium virorum nepotes, illos postereros libertatis, nec terret Cæsar, nec pavet: quin immo festinatis honoribus amplificat atque auget, et majoribus suis reddit: si quid usquam stirpis antiquæ, si quid residuæ claritatis, hoc amplexatur et

refovet, et in usum reipublicæ promit. Sunt in honore hominum et in honore famæ, magna nomina, ex tenebris oblivionis, indulgentia Cæsaris, cujus est, ut nobiles et conservet et efficiat.

LXX. Præfuerat provinciæ quæstor unus ex candidatis; in quem ea civitas amplissima redditus egregia constitutione fundaverat; hòc senatui allegandum putasti. Cur enim te principe, qui generis tui claritatem virtute superasti, deterior esset conditio eorum, qui posteros habere nobiles mererentur, quam eorum, qui parentes habuissent? O te dignum, qui de magistratibus nostris semper hæc nunties; nec pœnis malorum, sed bonorum præmiis bonos facias! Accensa est juvenus,

erexitque animos ad æmulandum ,
quod laudari videbat ; nec fuit quis-
quam , quem non hæc cogitatio sub-
iret , cum sciret quidquid a quoque
in provinciis bene fieret , omnia te
scire. Utile est , Cæsar , et salutare
præsidibus provinciarum , hanc ha-
bere fiduciam , paratum esse sancti-
tati , industriæ suæ , maximum præ-
mium , iudicium principis , suffra-
gium principis. Adhuc autem quam-
libet sincera rectaque ingenia , et , si
non detorquebat , hebetabat tamen
misera , sed vera reputatio : Vides
enim , si quid bene fecero , sciet
Cæsar ? aut si scierit , testimonium
reddet ? Ita eadem illa seu negligen-
tia , seu malignitas principum , cum
male consultis impunitatem , recte
factis nullum præmium polliceretur ;

nec illos a crimine , et hos deterrebat a laude. At nunc si bene aliquis provinciam rexerit , huic quæsitâ virtute dignitas offertur : patet enim omnibus honoris et gloriæ campus. Ex hoc quisque , quod cupit , petat ; et assecutus , sibi debeat. Provinciis quoque in posterum et injuriarum metum et accusandi necessitatem remisisti. Nam si præfuerint , quibus gratias egerint , de nullo queri cogentur ; et alioquin nihil magis prodesse candidato adsequentes honores , quam peractos. Optime magistratus magistratu , honore honor petitur. Volo ego , qui provinciam rexerit , non tantum codicillos amicorum , nec urbana conjuratione eblanditas preces , sed decreta coloniarum , decreta civitatum alleget.

Næ suffragiis consularium virorum ,
urbes , populi , gentes inserantur.
Efficacissimum pro candidato genus
est rogandi , gratias agere.

LXXI. Jam quo assensu senatus ,
quo gaudio exceptum est ; cum can-
didatis , ut quemque nominaveras ,
osculo occurreres ? devexus quidem
in planum , et quasi unus ex gratu-
lantibus. Te mirer magis , an im-
probem illos , qui effecerunt , ut
istud magnum videretur , cum velut
affixi curulibus suis , manum tan-
tum , et hanc cunctanter et pigre ,
et imputantibussimiles , promerent ?
Contigit ergo oculis nostris insolita
ante facies , princeps et candidatus
æqui tum et simul stantes , intueri
parem accipientibus honorem , qui
dabat. Quod factum tuum a cuncto

senatu quam vera acclamatione celebratum est? Tanto major, tanto augustior! nam cui nihil ad augendum fastigium superest, hic uno modo crescere potest, si se ipse submittat, securus magnitudinis suæ. Neque enim ab ullo periculo fortuna principum longius abest, quam humilitatis. Mihi quidem non tam humanitas tua, quam intentio ejus admirabilis videbatur. Quippe cum orationi oculos, vocem, manum commodares, ut si alii eadem ista mandasses, omnes comitatus numeros obibas: atque etiam, cum suffragatorum nomina honore, quo solent, exciperentur, tu quoque inter excipientes eras, et ex ore principis ille senatorius assensus audiebatur: quodque apud principem

perhibere testimonium merentibus gaudebamus, perhibebatur a principe. Faciebas ergo, cum diceres, optimos; nec ipsorum modo vita a te, sed iudicium senatus comprobabatur: ornarique se, non illos magis, quos laudabas, lætabatur.

LXXII. Nam quod precatus es, ut illa ipsa ordinatio comitiorum bene ac feliciter eveniret nobis, reipublicæ, tibi, nonne tale est, ut nos hunc ordinem votorum convertere debeamus? deos denique obsecrare, ut omnia, quæ facis, quæque facies, prospere cedant tibi, reipublicæ, nobis? Vel si brevius sit optandum, ut uni tibi, in quo et respublica et nos sumus? Fuit tempus, ac nimium diu fuit, quo alia adversa, alia secunda principi et

nobis : nunc communia tibi nobiscum tam læta, quam tristia ; nec magis sine te nos esse felices , quam tu sine nobis potes. An, si posses, in fine votorum adjecisses : Ut ita precibus tuis dii annuerent, si iudicium nostrum mereri perseverasses? Adeo nihil tibi amore civium antiquius, ut ante a nobis, deinde a diis, atque ita ab illis amari velis, si a nobis ameris. Et sane priorum principum exitus docuit, ne a diis quidem amari, nisi quos homines ament. Arduum erat has preces tuas laudibus adæquare ; adæquavimus tamen. Qui amoris ardor, qui stimuli, quæ faces illas nobis exclamationes subjecerunt ? Non nostri, Cæsar, ingenii, sed tuæ virtutis tuorumque meritorum vo-

ces fuerunt, quas nulla umquam adulatio invenit, nullus cujusquam terror expressit. Quem sic timuimus, ut hæc fingeremus? quem sic amavimus, ut hæc fateremur? Nosti necessitatem servitutis: quando simile aliquid audisti, et quando dixisti? Multa quidem excogitat metus, sed quæ appareant quæsitæ ab invitis. Aliud sollicitudinis, aliud securitatis ingenium est. Alia tristium inventio, alia gaudentium; neutrum simulationes expresserint. Habent sua verba miseri, sua verba felices; utque jam maxime eadem ab utrisque dicantur, aliter dicuntur.

LXXIII. Testis ipse es, quæ in omnium ore lætitia: non amictus cuiquam, non habitus, quem modo extulerat: inde resultantia vocibus

tecta, nihilque tantis clamoribus
satis clausum. Quis tunc non e ves-
tigio suo exsiluit? quis exsiluisse
sensit? Multa fecimus sponte, plura
instinctu quodam et imperio: nam
gaudio quoque cogendi vis incst.
Num ergo modum ei tua saltem
modestia imposuit? nam quanto
magis a te reprimebatur, exarsi-
mus, non contumacia, Cæsar, sed
ut in tua potestate est, an gaudea-
mus, ita in quantum, nec in nostra.
Comprobasti et ipse acclamationum
nostrarum fidem, lacrymarum tua-
rum veritate. Vidimus humescentes
oculos tuos, demissumque gaudio
vultum, tantumque sanguinis in
ore, quantum in animo pudoris.
Atque hoc magis incensi sumus, ut
precaremur, ne quando tibi non

eadem causa lacrymarum , utque numquam frontem tuam abstergeres. Hoc ipsum , has sedes nos , quasi responsuras , interrogemus , viderintne umquam principis lacrymas ? at senatus sæpe viderunt. Onerasti futuros principes , sed et posteros nostros. Nam et hi a principibus suis exigent , ut eadem audire mereantur ; et illi , quod non audiant , indignabuntur.

LXXIV. Nihil magis possum proprie dicere , quam quod dictum est a cuncto senatu : O te felicem ! quod cum diceremus , non opes tuas , sed animum mirabamur. Est enim demum vera felicitas , felicitate dignum videri. Sed cum multa illo die dicta sunt sapienter et graviter , tum vel in primis hoc : Crede nobis ,

crede tibi. Magna hoc fiducia nostri, majore tamen tui diximus: alius enim fortasse alium, ipsum se nemo deceperit. Introspeciat modo vitam, seque, quid mereatur, interroget. Proinde dabat vocibus nostris fidem apud optimum principem, quod apud malos detrahebat: quamvis enim faceremus, quæ amantes solent, illi tamen non amari se, credebant sibi. Super hæc precati sumus: Ut sic te amarent dii, quemadmodum tu nos. Quis hoc aut de se, aut principi diceret mediocriter amanti? Pro nobis ipsis quidem hæc fuit summa votorum: Ut nos sic amarent dii, quomodo tu. Estne verum, quod inter ista clamavimus: O nos felices! Quid enim felicius nobis, quibus non jam illud

optandum est , ut nos diligat princeps , sed dii , quemadmodum princeps ? Civitas religionibus dedita , semperque deorum indulgentiam promerita , nihil felicitati suæ putat adstrui posse , nisi ut dii Cæsarem imitentur.

LXXV. Sed quid singula consector et colligo ? quasi vero aut oratione complecti , aut memoria consequi possim , quæ vos , Patres conscripti , ne qua interciperet oblivio , et in publica acta mittenda , et incidenda in ære censuistis. Ante , orationes principum tantum ejusmodi genere monumentorum mandari æternitati solebant : acclamationes quidem nostræ parietibus curiæ claudebantur : erant enim , quibus nec senatus gloriari , nec

princeps possent. Has vero et in vulgus exire, et posteris prodi, cum ex utilitate, tum ex dignitate publica fuit. Primum, ut orbis terrarum pietatis nostræ adhiberetur testis et conscius : deinde ut manifestum esset, audere nos de bonis malisque principibus, non tantum post ipsos, judicare : postremo ut experimento cognosceretur, et ante nos gratos, sed miseros fuisse, quibus esse nos gratos probare antea non licuit. At qua contentione, quo nisu, quibus clamoribus expostulatum est, ne affectus nostros, ne tua merita suppresserem; denique, ut in posterum exemplo provideres? Discant et principes acclamationes veras falsasque discernere; habeantque muneris tui, quod jam decipi non po-

terunt. Non instruendum illis iter ad bonam famam, sed non deserendum: non submovenda adulatio; sed non reducenda est: certum est et quæ facere, et quæ debeant audire, si faciant. Quid nunc ego super ea, quæ sum cum toto senatu precatus, pro senatu precer? nisi ut hæreat animo tuo gaudium, quod tunc oculis protulisti. Ames illum diem, et tamen vincas. Nova merearis, nova audias: eadem enim dici, nisi ob eadem facta, non possunt.

LXXVI. Jam quam antiquum, quam consulare, quod triduum totum senatus sub exemplo tui sedit, cum interea nihil præter consulem ageres? Interrogavit quisque, quod placuit; dissentire, discedere, et copiam judicii sui reipublicæ fa-

cere tutum fuit. Consulti omnes, atque etiam dinumerati sumus, vitæque sententia non prima, sed melior. At quis antea loqui, quis hiscere audebat, præter miseros illos, qui primi interrogabantur? ceteri quidem defixi et attoniti, ipsam illam mutam ac sedentariam assentiendi necessitatem, quo cum dolore animi, quo cum totius corporis horrore perpetiebantur? Unus solusque censebat quod sequerentur omnes, et omnes improbarent, in primis ipse qui censuerat. Adeo nulla magis omnibus displicent, quam quæ sic fiunt, tamquam omnibus placeant. Fortasse imperator in senatu ad reverentiam ejus componebatur: ceterum egressus, statim se recipiebat in principem,

omniaque consularia officia abigere, negligere, contemnere solebat. Ille vero ita consul, ut si tantum consul foret, nihil infra se putabat, nisi quod infra consulem esset. Ac primum ita domo progrediebatur, ut illum nullus apparatus arrogantiae principalis, nullus praecursorum tumultus detineret. Una erat in limine mora, consultare aves, revererique numinum monitus: nemo perturbabatur, nemo submovebatur. Tanta viatoribus quies, tantus pudor fascibus, ut plerumque aliena turba subsistere et consulem et principem cogeret. Ipsius quidem officium tam modicum, tam temperatum, ut antiquus aliquis magnusque consul, sub bono principe incedere videretur.

LXXVII. Iter illi sæpius in forum, frequenter tamen et in campum. Nam comitia consulum obibat ipse, et tantum ex renuntiatione eorum voluptatis, quantum prius ex destinatione capiebat. Stabant candidati ante curulem principis, ut ipse ante consulis steterat; adigebanturque in verba, in quæ paulo ante ipse juraverat princeps, qui tantum putat esse in jurejurando, ut illud et ab aliis exigat. Reliqua pars diei tribunali dabatur. Ibi vero quanta religio æquitatis! quanta legum reverentia! Adibat aliquis ut principem? respondebat, se consulem esse. Nullius ab eo magistratus jus, nullius auctoritas immi-nuta est; aucta etiam: siquidem ple-raque ad prætores remittebat, at-

que ita , ut collegas vocaret , non quia popolare gratumque audientibus , sed quia ita sentiebat. Tantum dignationis in ipso honore ponebat , ut non amplius esse censeret , quod aliquis collega appellaretur a principe , quam quod prætor esset. Ad hæc , tam assiduus in tribunali , ut labore refici ac reparari videretur. Quis nostrum idem curæ , idem sudoris insumit ? Quis adeo expetitis honoribus aut deservit , aut sufficit ? Et sane æquum est , tantum ceteris præstare consulibus ipsum , qui consules facit : quippe etiam fortunæ videbatur indignum , si posset honores dare , qui gerere non posset. Facturus consules doceat , accepturisque amplissimum honorem persuadeat , scire se , quid sit , quod

daturus sit : sic fit , ut illi quoque sciant , quid acceperint.

LXXVIII. Quo justius senatus, ut susciperes quartum consulatum, et rogavit et jussit. Imperii hoc verbum, non adulationis esse, obsequio tuo crede; quod non alia in re magis aut senatus exigere a te, aut tu præstare senatui debes. Ut enim ceterorum hominum, ita principum, illorum etiam qui dii sibi videntur, ævum omne et breve et fragile est. Itaque optimum quemque niti et contendere decet, ut post se quoque reipublicæ prosit, moderationis scilicet justitiæque monumentis; quæ prima statuere consul potest. Hæc nempe intentio tua, ut libertatem revoces ac reducas. Quem ergo honorem magis ama-

re, quod nomen usurpare sæpius debes, quam quod primum invenit recuperata libertas? Non est minus civile, et principem esse pariter, et consulem, quam tantum consulem. Habes etiam rationem verecundiæ collegarum tuorum, collegarum inquam; ita enim et ipse loqueris, et nos loqui vis. Onerosa erit modestiæ illorum tertii consulatus sui recordatio, donec te consulem videant. Neque enim potest non nimium esse privatis, quod principi satis est. Annuas, Cæsar, optantibus, quibusque apud deos adesse consuesti, quorum potes ipse, votorum compotes facias.

LXXIX. Fortasse sufficiat tibi tertius consulatus, sed nobis tanto minus sufficit. Ille nos instituit et

induxit, ut te iterum iterumque consulem habere cupiamus. Remissius istud contenderemus, si adhuc non sciremus, qualis esses futurus. Tolerabilius fuit experimentum tui nobis, quam usum negari. Dabitur-ne rursus videre consulem illum? audiet, reddet, quas proxime voces? præstabitque gaudium, quantum ipse percipiet? præsidebit lætitiæ publicæ, auctor ejus et causa? tentabitque affectus nostros, ut solet, cohibere, nec poterit? pietati senatus cum modestia principis felix speciosumque certamen, seu fuerit victa, seu vicerit! Equidem incognitam quamdam, proximaque majorem, præsumo lætitiā. Quis enim est tam imbecilli ingenio, qui non tanto meliorem consulem spe-

ret, quanto sæpius fuerit? Alius labores, si non continuo se desidiæ ac voluptati dedisset, otio tamen et quiete recreasset. Hic consularibus curis exsolutus, principales resumpsit, tam diligens temperamenti, ut nec consulis officium, princeps; nec principis, consul appeteret. Videmus ut provinciarum desideriis, ut singularum etiam civitatum precibus occurrat: nulla in audiendo difficultas, nulla in respondendo mora: adeunt statim, dimittuntur statim: tandemque principis fores exclusæ legationum turba non obsidet.

LXXX. Quid? in omnibus cognitionibus, quam mitis severitas, quam non dissoluta clementia? Non locupletando fisco sedes, nec aliud

tibi sententiæ tuæ pretium, quam bene judicasse. Stant ante te litigatores, non de fortunis suis, sed de tua existimatione solliciti; nec tam verentur, quid de causa sua, quam quid de moribus sentias. O vere principis, atque etiam consulis, reconciliare æmulas civitates, tumentesque populos non imperio magis, quam ratione compescere: intercedere iniquitatibus magistratuum, infectumque reddere, quidquid fieri non oportuerit; postremo, velocissimi sideris more, omnia invisere, omnia audire; et undecumque invocatum statim, veluti numen, adesse et assistere? Talia esse crediderim, quæ ipse mundi parens temperat nutu, siquando oculos demisit in terras, et facta morta-

lium inter divina opera numerare dignatus est : qua nunc parte liber solutusque , coelo tantum vacat ; postquam te dedit , qui erga omne hominum genus vice sua fungere-
ris. Fungere enim sufficisque man-
danti , cum tibi dies omnis , sum-
ma cum utilitate nostra , summa
cum tua laude , condatur.

LXXXI. Quod si quando cum
influentibus negotiis paria fecis-
ti , instar refectionis existimas mu-
tationem laboris. Quæ enim re-
missio tibi , nisi lustrare saltus ,
excutere cubilibus feras , superare
immensa montium juga , et horren-
tibus scopulis gradum inferre , nul-
lius manu , nullius vestigio adju-
tum , atque inter hæc pia mente
adire lucos , et occursare numini-

bus ? Olim hæc experientia juven-
tutis , hæc voluptas erat ; his artibus
futuri duces imbuebantur , certare
cum fugacibus feris cursu , cum au-
dacibus robore , cum callidis astu ;
nec mediocre pacis decus habebatur
submota campis irruptio ferarum ,
et obsidione quadam liberatus agres-
tium labor. Usurpabant gloriam
istam illi quoque principes , qui
obire non poterant : usurpabant au-
tem , ut domitas fractasque clathris
feras , ac deinde in ipsorum quidem
ludibrium emissas , mentita sagaci-
tate colligerent. Huic par capiendi
quærendique sudor ; summusque ,
et idem gratissimus labor , invenire.
Enimvero siquando placuit idem
corporis robur in maria proferre ,
non ille fluitantia vela aut oculis

sequitur, aut manibus; sed nunc gubernaculis assidet, nunc cum valentissimo quoque sodalium certat frangere fluctus, domitare ventos reluctantes, remisque transfretare obstantia freta.

LXXXII. Quantum dissimilis illi, qui non Albani lacus otium, Bajanique teporem et silentium ferre, non pulsum saltem fragoremque remorum perpeti poterat, quin ad singulos ictus turpi formidine horresceret. Itaque procul ab omni sono, inconcussus ipse et immotus, religato revinctoque navigio, non secus ac piaculum aliquod, trahebatur. Foeda facies, cum populi romani imperator alienum cursum alienumque rectorem, velut capta nave, sequeretur. Nec deformitate

ista saltem flumina carebant atque amnes. Danubius ac Rhenus tantum illud nostri dedecoris vehere gaudebant, non minore cum pudore imperii, quod hæc romanæ aquilæ, romana signa, romana denique ripa, quam quod hostium prospectarent: hostium, quibus moris est, eadem illa nunc rigentia gelu flumina, aut campis superfusa, nunc liquida ac deferentia, lustrare navigiis, nandoque superare. Nec vero laudaverim per se magno opere duritiam corporis ac lacertorum; sed si his validior toto corpore animus imperitet, quem non fortunæ indulgentiæ molliant, non copię principales ad segnitiam luxumque detorqueant; tunc ego, seu montibus, seu mari exerceatur, et lætum opere

corpus , et crescentia laboribus membra mirabor. Video enim jam inde antiquitus maritos dearum , ac deorum liberos , nec dignitate nuptiarum magis , quam his artibus inclaruisse. Simul cogito , cum sint ista ludus et avocamentum hujus , quæ quantæque sint illæ seriæ et intentæ , et a quibus se in tale otium recipit , voluptates ? Sunt enim voluptates , quibus optime de cujusque gravitate , sanctitate , temperantia creditur. Nam quis adeo dissolutus , cujus non occupationibus aliqua species severitatis insideat ? Otio prodimur. An non plerique principes hoc idem tempus in aleam , stupra , luxum conferebant ? cum seriarum laxamenta curarum , vitiorum contentione supplerent.

LXXXIII. Habet hoc primum magna fortuna, quod nihil tectum, nihil occultum esse patitur: principum vero non modo domus, sed cubicula ipsa intimosque recessus recludit, omniaque arcana noscenda famæ proponit atque explicat. Sed tibi, Cæsar, nihil accommodatius fuerit ad gloriam, quam penitus inspicere. Sunt quidem præclara, quæ in publicum profers; sed non minora ea, quæ limine tenes. Est magnificum quod te ab omni contagione vitiorum reprimis ac revocas; sed magnificentius, quod tuos. Quanto enim magis arduum est, alios præstare, quam se; tanto laudabilius quod, cum ipse sis optimus, omnes circa te similes tui effecisti. Multis illustribus dedecori fuit, aut incon-

sultius uxor assumpta, aut retenta patientius : ita foris claros domestica destruebat infamia : et ne maximi cives haberentur, hoc efficiebat, quod mariti minores erant. Tibi uxor in decus et gloriam cedit : quid enim illa sanctius ? quid antiquius ? nonne, si pontifici maximo deligenda sit conjux, aut hanc, aut similem (ubi est autem similis ?) elegerit ? Quam illa nihil sibi ex fortuna tua, nisi gaudium, vindicat ? quam constanter, non potentiam tuam, sed ipsum te reueretur ? Idem estis invicem, quod fuistis ; probatis ex æquo : nihilque vobis felicitas addidit, nisi quod scire coepistis, quam bene uterque vestrum felicitatem ferat. Eadem quam modica cultu ? quam parca comita-

tu ? quam civilis incessu ? mariti hoc opus, qui ita imbuit, ita instituit ; nam uxori sufficit obsequii gloria. An, cum videat quam te nullus terror, nulla comitetur ambitio ; non et ipsa cum silentio incedat, ingredientemque pedibus maritum, in quantum patitur sexus, imitetur ? Decuerit hoc illam, etiamsi diversa tu facias. Sub hac vero modestia viri quantam debet verecundiam uxor marito, femina sibi ?

LXXXIV. Soror autem tua, ut se sororem esse meminit ? ut in illa tua simplicitas, tua veritas, tuus candor agnoscitur ? ut si quis eam uxori tuæ conferat, dubitare cogatur, utrum sit efficacius ad recte vivendum, bene institui, aut feliciter nasci. Nihil est tam pronum

ad simultates quam æmulatio, in feminis præsertim : ea porro maxime nascitur ex conjunctione, alitur æqualitate, exardescit invidia; cujus finis est odium. Quo quidem admirabilius existimandum est, quod mulieribus duabus in una domo, parique fortuna, nullum certamen, nulla contentio est. Suscipiunt invicem, invicem cedunt; cumque te utraque effusissime diligat, nihil sua putant interesse, utram tu magis ames. Idemque utrique propositum, idem tenor vitæ; nihilque ex quo sentias duas esse : te enim imitari, te subsequi student. Ideo utraque mores eodem, quia utraque tuos habet. Inde moderatio, inde etiam perpetua securitas : neque enim umquam peri-

clitabuntur esse privatae, quæ non desierunt. Obtulerat illis senatus cognomen Augustarum, quod certatim deprecatae sunt, quamdiu appellationem Patris patriæ tu recusasses; seu quod plus esse in eo judicabant, si uxor et soror tua, quam si Augustæ dicerentur. Sed quaecumque illis ratio tantam modestiam suasit, hoc magis dignæ sunt, quæ in animis nostris et sint et habeantur Augustæ, quia non vocantur. Quid enim laudabilius feminis, quam si verum honorem non in splendore titulorum, sed in judiciis hominum reponant? magnisque nominibus pares se faciant, et dum recusant.

LXXXV. Jam etiam et in privatorum animis exoleverat priscum mortalium bonum, amicitia, cujus

in locum migraverant assentationes, blanditiæ, et, peior odio, amoris simulatio. Etenim in principum domo nomen tantum amicitiae, inane scilicet irrisumque remanebat: nam qui poterat esse inter eos amicitia, quorum sibi alii domini, alii servi videbantur? Tu hanc pulsam et errantem reduxisti: habes amicos, quia amicus ipse es: neque enim ut alia subjectis, ita amor imperatur, neque est ullus affectus tam erectus et liber, et dominationis impatiens; nec qui magis vices exigat. Potest fortasse princeps inique, potest tamen odio esse nonnullis, etiam si ipse non oderit: amari, nisi ipse amet, non potest. Diligis ergo, cum diligaris, et in eo, quod utrimque honestissimum est, tota gloria tua est, qui

superior factus, descendis in omnia familiaritatis officia, et in amicum ex imperatore submitteris : immo tunc maxime imperator, cum amicum ex imperatore agis. Etenim cum plurimis amicitiiis fortuna principum indigeat, præcipuum est principis opus, amicos parare. Placeat tibi semper hæc secta, et cum alias virtutes tuas, tum hanc constantissime teneas, necumquam persuadeatur, humili esse principi, nisi odisse. Jucundissimum est in rebus humanis amari, sed non minus amare : quorum utroque ita fruieris, ut cum ipse ardentissime diligas, adhuc tamen ardentius diligaris : primum, quia facilius est, unum amare, quam multos ; deinde, quia tibi amicos tuos obligandi

adest facultas tanta, ut nemo possit te, nisi ingratus, non magis amare.

LXXXVI. Operæ pretium est referre, quod tormentum tibi injunxeris, ne quid amico negares. Dimisisti optimum virum, tibi que carissimum, invitus et tristis, et quasi retinere non posses; quantum amares eum, desiderio expertus es: distractus separatusque, dum cedis et vinceris. Ita quod fando inauditum, cum princeps et principis amicus diversa velletis; id potius factum est, quod amicus volebat. O rem memoriæ litterisque mandandam! Præfectum prætoriis non ex ingerentibus, sed ex subtrahentibus legere; eundemque otio, quem pertinaciter amet, reddere; cumque sis ipse distentus im-

perii curis, non quietis gloriam cuiquam invidere ! Intelligimus, Cæsar, quantum tibi pro laboriosa ista statione et exercita debeamus, cum otium a te, tamquam res optima et petatur et datur. Quam ego audio confusionem tuam fuisse, cum digredientem prosequereris ? prosecutus enim, nec temperasti tibi, quominus exeunti in littore amplexus osculum ferres. Stetit Cæsar in illa amicitiae specula, precatusque maria, celeremque, si tamen ipse voluisset, recursum ; nec sustinuit recedentem, non etiam atque etiam votis, lacrymis, sequi. Nam de liberalitate taceo : quibus enim muneribus æquari hæc cura principis, hæc patientia potest ? qua meruisti, ut ille sibi nimium fortis ac

prope durus videretur ? Nec dubito quin agitaverit secum, an gubernacula retorqueret : et fecisset, nisi quod pene ipso contubernio principis felicius jucundiusque est desiderare principem desiderantem. Et ille quidem ut maxima fructus suscepti, ita majore depositi officii gloria fruitur ; tu autem facilitate ista consecutus es, ne quem retinere videaris invitum.

LXXXVII. Civile hoc erat, et parenti publico convenientissimum, nihil cogere, semperque meminisse, nullam tantam potestatem cuiquam dari posse, ut non sit gratior potestate libertas. Dignus es, Cæsar, qui officia mandes deponere optantibus ; qui petentibus vacationem, invitus quidem, sed tamen tribuas ; qui ab

amicis orantibus requiem non te relinqui putes; qui semper invenias et quos ex otio revoces, et quos otio reddas. Vos quoque, quos parens noster familiariter inspicere dignatur, fovete sancte iudicium ejus, quod de vobis habet: hic vester labor est. Princeps enim cum in uno probavit amare se scire, vacat culpa, si alios minus amat. Ipsum quidem quis mediocriter diligat, cum leges amandi non det, sed accipiat? Hic præsens, ille mavult absens amari; uterque ametur ut mavult: nemo in tædium præsencia, nemo in oblivionem absentia veniat: tenet quisque locum, quem semel meruit; faciliusque est, ut oculis ejus vultus absentis, quam ut animo caritas excidat.

LXXXVIII. Plerique principes, cum essent civium domini, libertorum erant servi: horum consiliis, horum nutu regebantur: per hos audiebant, per hos loquebantur, per hos præturæ etiam, et sacerdotia, et consulatus, immo et ab his petebantur. Tu libertis tuis summum quidem honorem, sed tamquam libertis habes: abundeque sufficere his credis, si probi et frugi existimentur. Scis enim præcipuum esse indicium non magni principis magnos libertos. Ac primum neminem in usu habes, nisi aut tibi, aut patri tuo, aut optimo cuique principum dilectum: statimque hos ipsos quotidie deinde ita formas, ut se non tua fortuna, sed sua metiantur: et tanto magis digni, quibus honor

omnis præstetur a nobis; quia non est necesse.

Justisne de causis senatus populusque romanus Optimi tibi cognomen adjecit? Paratum id quidem et in medio positum, novum tamen: scias neminem ante meruisse, quod non erat excogitandum, si quis meruisset. An satius fuit Felicem vocare? quod non moribus, sed fortunæ datum est. Satius Magnum? cui plus invidiæ, quam pulchritudinis inest. Adoptavit te optimus princeps in suum, senatus in Optimi nomen. Hoc tibi tam proprium, quam paternum: nec magis definite distincteque designat, qui Trajanum, quam qui Optimum appellat: ut olim frugalitate Pisones, sapientia Lælii, pietate Metelli monstra-

bantur : quæ simul omnia uno isto nomine continentur : nec videri potest optimus , nisi qui est omnibus optimis in sua cujusque laude præstantior. Merito tibi ergo post ceteras appellationes hæc est addita , ut major. Minus est enim imperatorem , et Cæsarem , et Augustum ; quam omnibus imperatoribus , et Cæsaribus , et Augustis esse meliorem. Ideoque ille parens hominum deorumque Optimi prius , deinde Maximi nomine colitur ; quo præclarior laus tua , quem non minus constat optimum esse quam maximum. Assecutus es nomen quod ad alium transire non possit , nisi ut appareat in bono principe alienum , in malo falsum : quod licet omnes postea usurpent , semper tamen

agnoscetur ut tuum. Etenim ut nomine Augusti admonemur ejus, cui primum dicatum est, ita hæc Optimi appellatio, numquam memoriæ hominum sine te recurret; quotiesque posteri nostri optimum aliquem vocare cogentur, toties recordabuntur, quis meruerit vocari.

LXXXIX. Quanto tunc, dive Nerva, gaudio frueris, cum vides et esse optimum, et dici, quem tamquam optimum elegisti? Quam lætum tibi, quod comparatus filio tuo vinceris? neque enim alio magis approbatur animi tui magnitudo, quam quod optimus ipse non timuisti eligere meliorem. Sed et tu, pater Trajane (nam tu quoque, si non sidera, proximam tamen sideribus obtines sedem) quantam per-

cipis voluptatem, cum illum tribunum, illum militem tuum, tantum imperatorem, tantum principem cernis? cumque eo, qui adoptavit, amicissime contendis, pulchrius fuerit genuisse talem, an elegisse? Macte uterque ingenti in rempublicam merito, cui hoc tantum boni contulistis! Licet alteri vestrum virtus triumphalia, coelum alteri dederit; non minor tamen vestra laus, quod ista per filium, quam si ipsi meruissetis.

XC. Scio, Patres conscripti, cum ceteros cives, tum præcipue consules oportere sic affici, ut se publice magis, quam privatim obligatos putent. Ut enim malos principes, rectius pulchriusque est, ex communibus injuriis odisse, quam propriis, ita boni

speciosius amantur, ob ea, quæ generi humano, quam quæ hominibus præstant. Quia tamen in consuetudinem vertit, ut consules publica gratiarum actione perlata, suo quoque nomine, quantum debeant principi, profiteantur; concedite me non pro me magis, munere isto, quam pro collega meo Cornuto Tertullo, clarissimo viro, fungi. Cur enim non pro illo quoque gratias agam, pro quo non minus debeo? præsertim cum indulgentissimus imperator in concordia nostra ea præstiterit ambobus, quæ si tantum in alterum contulisset, ambos tamen æqualiter obligasset? Utrumque nostrum ille optimi cujusque spoliator et carnifex, stragibus amicorum, et in proximum jacto fulmine afflaverat: iis-

dem enim amicis gloriabamur, eosdem amissos lugebamus : ac sicut nunc spes gaudiumque, ita tunc communis nobis dolor et metus erat. Habuerat hunc honorem periculis nostris Divus Nerva, ut nos etsi minus ut bonos, promovere vellet; quia mutati seculi signum et hoc esset, quod florerent, quorum præcipuum votum ante fuerat, ut memoriæ principis elaberentur.

XCI. Nondum biennium compleveramus in officio laboriosissimo et maximo, cum tu nobis, optime principum, fortissime imperatorum, consulatum obtulisti, ut ad summum honorem gloria celeritatis accederet. Tantum inter te et illos principes interest, qui beneficiis suis commendationem ex difficultate

captabant, gratioresque accipientibus honores arbitrabantur, si prius illos desperatio et tædium, et similis repulsæ mora in notam quamdam pudoremque vertissent. Obstat verecundia quominus percenseamus, quo utrumque nostrum testimonio ornaris, ut amore recti, amore rei-publicæ priscis illis consulibus æquaveris. Merito necne, neutram in partem decernere audeamus; quia nec fas est affirmationi tuæ derogare, et onerosum confiteri, vera esse quæ de nobis, præsertim tam magnifica, dixisti. Tu tamen dignus es, qui eos consules facias, de quibus possis ista prædicare. Tribuas veniam, quod inter hæc beneficia tua gratissimum est nobis, quod nos rursus collegas esse voluisti. Ita ca-

ritas mutua, ita congruens tenor vitæ, ita una eademque ratio propositi postulabat; cujus ea vis, ut morum similitudo concordia nostræ gloriam minuat, ac perinde sit mirum, si alter nostrum a collega, ac si a se ipse dissentiat. Non ergo temporarium et subitum est, quod uterque collegæ consulatu, tamquam iterum suo gaudet; nisi quod tamen qui rursus consules fiunt, bis quidem, sed temporibus diversis obligantur: nos duos consulatus accipimus simul, simul gerimus, alterque in altero consules, sed iterum et pariter sumus.

XCII. Illud vero quam insigne, quod nobis præfectis ærario consulatum ante, quam successorem dedisti! Aucta est dignitas dignitate,

neque continuatus tantum, sed geminatus est honor; finemque potestatis alterius, tamquam parum esset excipere, prævenit. Tanta tibi integritatis nostræ fiducia fuit, ut non dubitares, te salva diligentia tuæ ratione esse facturum, si nos post maximum officium privatos esse non sineres. Quid, quod eundem in annum consulatum nostrum contulisti? Ergo non alia nos pagina, quam te consulem accipiet, et nostra quoque nomina addentur fastis, quibus ipse perscriberis. Tu comitiis nostris præsidere, tu nobis sanctissimum illud carmen præire dignatus es, tuo iudicio consules facti, tua voce renunciati sumus; ut idem honoribus nostris suffragator in curia, in campo declarator exsisteres.

Nam quod eos potissimum mensi attribuisti, quem tuus natalis exornat, quam pulchrum nobis ! quibus edicto, quibus spectaculo celebrare continget diem illum, triplici gaudio lætum, qui principem abstulit pessimum, dedit optimum, meliorem optimo genuit. Nos sub oculis tuis augustior solito currus accipiet, nos inter secunda omina et vota certantia, quæ præsentì tibi conferentur, vehemur alacres, et incerti extra parte major auribus nostris accidat clamor.

XCI. Super omnia tamen prædicandum videtur, quod pateris consules esse, quos fecisti: quippe nullum periculum, nullus ex principe metus, consulares animos debilitat et frangit; nihil invitis au-

diendum, nihil coactis decernendum erit. Manet, manebitque honori venerationis sua, nec securitatem auctoritate perdemus. Ac si quid forte ex consulatus fastigio fuerit diminutum, nostra hæc erit culpa, non seculi: licet enim, quantum ad principem, licet tales consules agere, quales ante principes erant. Ullamne tibi pro beneficiis referre gratiam parem possumus? nisi tantum illam, ut semper nos meminerimus consules fuisse, et consules tuos. Ea sentiamus, ea censeamus, quæ consularibus digna sunt. Ita versemur in republica, ut credamus esse rempublicam. Non consilium nostrum, non operam subtrahamus; nec defunctos nos, et quasi dimissos consulatu, sed quasi et adstrictos et

devinctos putemus ; eundemque locum laboris et curæ quem reverentiæ dignitatisque teneamus.

XCIV. In fine orationis præsides custodesque imperii deos ego consul pro rebus humanis , ac te præcipue , Capitoline Jupiter, precor , ut beneficiis tuis faveas, tantisque muneribus addas perpetuitatem. Audisti , quæ malo principi precabamur , exaudi , quæ pro dissimillimo optamus. Non te distringimus votis, non enim pacem , non concordiam , non securitatem , non opes oramus , non honores ; simplex cunctaque ista complexum unum omnium votum est , Salus principis. Nec vero nova tibi injungimus : tu enim jam tunc illum in tutelam recepisti , cum

prædonis avidissimi faucibus eripuisti ; neque enim sine auxilio tuo , cum altissima quæque quaterentur , hic , qui omnibus excelsior , inconcussus stetit. Præteritus est a pessimo principe , qui præteriri ab optimo non potuit. Tu clara iudicii tui signa misisti , cum proficiscenti ad exercitum tuo nomine , tuo honore cessisti. Tu voce imperatoris , quid sentires , locutus , filium illi , nobis parentem , tibi pontificem maximum elegisti. Quo maiore fiducia , iisdem illis votis , quæ ipse pro se nuncupari jubet , oro et obtestor , si bene rempublicam , si ex utilitate omnium regit , primum , ut illum nepotibus nostris ac pronepotibus serves ; deinde , ut quandoque successorem ei tribuas , quem ge-

nuerit, quem formaverit, similem-
que fecerit adoptato: aut si hoc
fato negatur, in consilio sis eligen-
ti, monstresque aliquem, quem
adoptari in Capitolio deceat.

XCV. Vobis, Patres conscripti,
quantum debeam, publicis etiam
monumentis continetur. Vos mihi
in tribunatu quietis, in prætura
modestiae, vos in istis officiis etiam,
quæ e studiis nostris circa tuendos
socios injunxeratis, cuncti con-
stantiae antiquissimum testimonium
pertribuistis. Vos proximè destina-
tionem consulatus mei his acclama-
tionibus approbavistis, ut intelli-
gam etiam atque etiam enitendum
mihi, ut hunc consensum vestrum
complectar, et teneam, et in dies
augeam. Etenim memini tunc ve-

rissime judicari, meruerit quis honorem, necne, cum adeptus est. Vos modo favete huic proposito, et credite, si cursu quodam provectus ab illo insidiosissimo principe ante, quam profiteretur odium bonorum, postquam professus est, substiti; cum viderem, quæ ad honores compendia paterent, longius iter malui: si malis temporibus inter mæstos et paventes, bonis inter securos gaudentesque numeror; si denique in tantum diligo optimum principem, in quantum invisus pessimo fui. Ego reverentiæ vestræ sic semper inserviam, non ut me consulem, et mox consularem, sed ut candidatum consulatus putem.

F I N I S.

EX LIBRO III. EPISTOLA XIII.

C. PLINIUS VOCONIO ROMANO SUO S.

Panegyricum Trajano imperatori dictum
emendandum mittit.

LIBRUM, quo nuper optimo principi consul gratias egi, misi exigenti tibi, missurus etsi non exegisses. In hoc consideres velim, ut pulchritudinem materiæ, ita difficultatem. In ceteris enim lectorem novitas ipsa intentum habet; in hac, nota, vulgata, dicta sunt omnia: quo fit, ut quasi otiosus securusque lector tantum elocutioni vacet; in qua satisfacere difficilius est, cum sola æstimatur. Atque utinam ordo sal-

tem et transitus et figuræ simul spectarentur. Nam invenire præclare, enuntiare magnifice, interdum etiam barbari solent: disporre apte, figurare varie, nisi eruditis negatum est. Nec vero affectanda sunt semper elata et excelsa. Nam ut in pictura lumen non alia res magis quam umbra commendat, ita orationem tam submittere, quam attollere decet. Sed quid ego hæc doctissimo viro? Quin potius illud: Adnota quæ putaveris corrigenda. Ita enim magis credam cetera tibi placere, si quædam displicuisse cognovero. Vale.

EX EODEM LIBRO, EPIST. XVIII.

C. PLINIUS SEVERO SUO S.

Panegyrici uberius et spatiosius, quam in senatu dixerat, dilatati recitationem cum voluptate exceptam denarrat.

OFFICIUM consulatus injunxit mihi, ut reipublicæ nomine principi gratias agerem. Quod ego in senatu cum ad rationem et loci et temporis ex more fecissem, bono civi convenientissimum credidi, eadem illa spatiosius et uberius volumine amplecti: primum, ut imperatori nostro virtutes suæ veris laudibus commendarentur: deinde ut futuri principes non quasi a ma-

..

gistro, sed tamen sub exemplo præmonerentur, qua potissimum via possent ad eandem gloriam niti. Nam præcipere qualis esse debeat princeps, pulchrum quidem, sed onerosum, ac prope superbum est: laudare vero optimum principem, ac per hoc posteris, velut e specula, lumen quod sequantur ostendere, plurimum utilitatis habet, arrogantiae nihil. Ceperi autem non mediocre voluptatem, quod hunc librum cum amicis recitare voluissem, non per codicillos, non per libellos, sed si commodum esset et si valde vacaret, admoniti (numquam, porro aut valde raro, vacat Romæ, aut commodum est audire recitantem) foedissimis insuper tempestatibus, per biduum convenerunt: cumque

modestia mea finem recitationi facere voluisset, ut adjicerem, tertium diem exegerunt. Mihi hunc honorem habitum putem, an studiis? studiis malo, quæ prope extincta refoventur. At cui materiæ hanc sedulitatem præstiterunt, nempe quam in senatu quoque, ubi perpeti necesse erat, gravari tamen vel puncto temporis solebamus, eamdem nunc, et qui recitare, et qui audire triduo velint, inveniuntur: non quia eloquentius quam prius, sed quia liberius, ideoque etiam libentius scribitur. Accedet ergo hoc quoque laudibus principis nostri, quod res antea tam invisæ quam falsa, nunc ut vera, ita amabilis facta est. Sed ego cum studium audientium, tum judicium mire pro-

bavi. Animadverti enim severissima
 quæque vel maxime satisfacere.
 Memini quidem, me non multis re-
 citasse quod omnibus scripsi; nihilo-
 minus tamen tamquam sit eadem
 omnium futura sententia, hac seve-
 ritate aurium lætor.

O U V R A G E S

FAISANT partie de la collection des auteurs classiques, latins et françois, imprimés par mes soins, de format *in-18*, au nombre de 270 exemplaires.

C. C. Taciti Germania, Agricola, 1 vol.
Eutropii Epitome. Sexti Rufi Breviarium, 1 vol.

C. Crispi Sallustii opera, 2 vol.

M. T. Ciceronis in Catilinam orationes IV, 1 vol.

Apuleii Metamorphoseon libri XI, 3 vol.
Discours sur l'Histoire Universelle, par Bossuet, 4 vol.

Plinii Panegyricus Trajano dictus, 1 vol.

S O U S P R E S S E.

C. Cornelii Nepotis excellentium imperatorum Vitæ, 2 vol.

M. T. Ciceronis de officiis libri III, 1 vol.

— De Senectute , 1 vol.

— De Amicitia , Paradoxa , Somnium
Scipionis , 1 vol.

Petronii Satyricon , 2 vol.

Velleii Paterculi Historia romana, 2 vol.

CE volume , et le Cornelius Nepos qui est
actuellement sous presse chez Didot jeune,
sont imprimés sur papier vélin superfin , de la
fabrique de COURTALIN , le seul dont je me
servirai dorénavant pour tous les volumes de
cette collection.

Plinius Caecilius Secundus, Gaius,

Panegyricus

Paris 1796

A.lat.b. 1484

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10246109-6